

Nederland, Frankrijk en de Ruhr crisis (1923-1924)

De Nederlandse neutraliteitspolitiek aan het begin van het interbellum

Masterscriptie
Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief
Universiteit Utrecht

Naam: Lennart van Gerner

Studentnummer: 3252965

Scriptiebegeleider: Dr. Jacco Pekelder

Tweede lezer: Prof. dr. Duco Hellema

Datum: 21 mei 2013

Inhoudsopgave

SUMMARY	5
INTRODUCTIE	7
I. NEDERLANDSE NEUTRALITEITSPOLITIEK - STATUS QUAESTIONIS	11
NEUTRALITEIT ALS BUITENLANDPOLITIEK CONCEPT.....	13
H.1 ACHTERGROND EN EIGENSCHAPPEN (1830-1919).....	15
H.2 ZELFSTANDIGHEID VS NEUTRALITEIT: CESUUR ONDER VAN KARNEBEEK?.....	20
H.3 NEUTRALITEIT IN IB-THEORIE.....	24
CONCLUSIE.....	29
II. NEDERLAND, FRANKRIJK EN DE RUHRKRISIS (1923-1924)	31
VOORGESCHIEDENIS.....	33
H.1 GEEN PARTIJ IN CONFLICT.....	38
H.2 BILATERAAL DIPLOMATIEK OFFENSIEF.....	41
H.3 MOEIZAME ONDERHANDELINGEN.....	45
H.4 DE BEMIDDELINGSKWESTIE.....	47
H.5 EEN <i>LIGUE DES NEUTRES</i> ?.....	49
H.6 RIJNVAARTCOMMISSIE.....	53
H.7 DOORBRAAK IN DE KRISIS.....	56
CONCLUSIE.....	61
SLOTBESCHOUWING	65
BRONVERMELDING	69

Summary

The Netherlands, France and the Ruhr crisis (1923-1924)

Dutch neutrality in the beginning of the 1920s

Up to this day, the politics of ‘active neutrality’ of Dutch foreign minister Van Karnebeek (1918-1927) are object of a lively academic debate which revolves around the question whether the Netherlands remained aloof from international politics or actively tried to influence its environment in order to secure its interests. The case of Dutch-French relations during the Ruhr crisis (1923-1924) clarifies the often contradictory analyses of scholars on Dutch neutrality in the beginning of the 1920s. Although some scholars have pointed out the idealism in Dutch foreign policy, its neutrality was pragmatic in nature, stemming from thorough cost-benefit analyses and thus by no means static. Based on a wide range of secondary literature as well as multi-archival research, this thesis argues that, although Van Karnebeek was convinced that the Netherlands due to its geographic position and its dependence on foreign trade could not afford to sit by passively, his leeway in foreign affairs was to a very large extent limited because he, just as his predecessors, considered a neutral position towards Europe’s dominant powers vital to Dutch interests.

In the case of the Ruhr crisis, an event that importantly threatened the interests of the Netherlands, this meant that Van Karnebeek steered clear of any diplomatic steps that would aggravate relations with France, such as protesting against the occupation of the industrial Ruhr area, mediation between France and Germany or joining forces with other neutrals. Here, realist IR-theory thus explains to a large extent the functioning of the politics of neutrality of a small state like the Netherlands towards the power politics of a great nation like France. However, realism downplays the role of international law too easily. Van Karnebeek was able to actively defend Dutch commercial interests, basing his arguments on international treaties. By giving his diplomacy towards France a legal character, he was able to maintain his neutral stance towards the Franco-German conflict. Moreover, the value of international public opinion was too important for France to ignore Dutch legal claims. Nevertheless, despite some concessions made by the occupying powers, the ongoing damage the Ruhr occupation caused to Dutch economic interests shows the vulnerability of the Netherlands in a state system that after the first World War was still dominated by the power politics of France, the United Kingdom and Germany.

Introductie

‘Neutraliteit’ is het kernwoord dat in alle academische discussies rond het Nederlandse buitenlandse beleid van voor de Tweede Wereldoorlog terugkomt. Vanaf de Belgische afscheiding in 1830 tot aan de inval door Nazi-Duitsland in 1940 was de Nederlandse buitenlandse politiek erop gericht goede relaties te onderhouden met de verschillende grote mogendheden in het internationale statensysteem. Door het innemen van een neutrale houding ten aanzien van conflicterende staten en allianties moest voorkomen worden dat Nederland betrokken zou raken in conflicten, zo luidde de overtuiging van Nederlandse beleidsbepalers.

Onder historici is de Nederlandse neutraliteitspolitiek tot op de dag van vandaag onderwerp van discussie. Het debat spitst zich toe op de vraag in hoeverre deze politiek Nederland ertoe zette zich te mengen in internationale aangelegenheden, danwel zich moest houden achter de dijken. De verschillende termen die terugkomen rond het thema neutraliteit als leidraad van de Nederlandse buitenlandse politiek, zoals ‘afzijdigheidspolitik’ en ‘actieve zelfstandigheidspolitik’, laten reeds zien dat een buitenlands beleid dat gericht is op het behouden van een neutrale positie in internationale conflicten kan variëren van het innemen van een compleet geïsoleerde positie tot het actief verdedigen van Nederlandse belangen.

De Nederlandse neutraliteitspolitiek aan het begin van het interbellum staat centraal in deze masterscriptie, die uit twee delen bestaat. Het eerste deel betreft een bespreking van de huidige stand van de literatuur aangaande de ontwikkeling van de Nederlandse neutraliteitspolitiek van de negentiende eeuw tot en met het begin van de jaren twintig. Kernpunt in de theorievorming rond de Nederlandse neutraliteitspolitiek is de mate waarin en de manier waarop Nederland zich bemoeide met kwesties die over zijn landsgrenzen reikten. Met name de actieve buitenlandse politiek van de tussen 1918 en 1927 dienende minister van Buitenlandse Zaken Herman Adriaan van Karnebeek heeft geleid tot discussie onder historici over de vraag in hoeverre zijn beleid een breuk vormde met de Nederlandse buitenlandse politiek van ervoor.

Om aansluiting te vinden bij het bredere academische debat op het gebied van de Internationale Betrekkingen zal in dit eerste deel de Nederlandse neutraliteitspolitiek tevens vanuit de drie heden ten dage dominante stromingen uit de theorie der internationale betrekkingen worden besproken: het realisme, het idealisme en het constructivisme.

Tegelijkertijd worden hiermee de basisaannames die ten grondslag liggen aan de academische discussie over de Nederlandse neutraliteitspolitiek blootgelegd.

De theorievorming aangaande de Nederlandse neutraliteitspolitiek vormt de basis voor de casestudy in het tweede deel van deze masterscriptie; een empirische analyse van het functioneren van de Nederlandse neutraliteitspolitiek rond de Frans-Nederlandse betrekkingen ten tijde van de bezetting van het Ruhrgebied (1923-1924). Veel van de academische literatuur rond de Nederlandse neutraliteitspolitiek heeft zich toegespitst op tijden van oorlog. De periode die hierin de meeste aandacht heeft gekregen is de Eerste Wereldoorlog, waarin Nederland constant alle zeilen bij moest zetten om zowel de geallieerden als de centrale mogendheden van zijn neutraliteit te overtuigen teneinde te voorkomen dat het binnengevallen zou worden door één van beide oorlogvoerende partijen.

Een staat wiens buitenlandse beleid erop is gericht zijn neutraliteit te waarborgen ten tijde van oorlog, zal echter ook in vreedstijd zijn onpartijdigheid tegenover andere staten willen bewijzen, teneinde zijn geloofwaardigheid als neutrale natie te behouden en niet meegezogen te worden in conflicten. De aanhoudende spanningen tussen Frankrijk en Duitsland rond de herstelbetalingen na de Eerste Wereldoorlog zou in 1923 een ware testcase blijken te zijn voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Vanaf het moment dat Duitsland met de Sovjet-Unie in 1922 het zogenaamde Verdrag van Rapallo ondertekende, dreef de Franse minister-president Raymond Poincaré zijn doel om de Weimarrepubliek te verzwakken op de spits, culminerend in de bezetting van het Ruhrgebied door Franse en Belgische troepen tussen 1923 en 1924.

De betekenis van de Ruhr crisis voor Nederland is door historici niet onbesproken gebleven. Ries Roowaan stelt in zijn boek *Im Schatten der Grossen Politik* (2006) dat in Nederland het uitbreken van de Ruhr crisis voor ergernis en afkeer leidde ten aanzien van Frankrijk. De Nederlandse belangen, die overeenkwamen met de Duitse, kwamen in het gedrang. De anti-Franse houding werd volgens Roowaan echter “vanzelfsprekend” nooit regeringspolitiek, aangezien dit niet zou stroken met de Nederlandse neutraliteitspolitiek.¹ In zijn artikel ‘Die Rolle der Diplomaten bei der Verständigung zwischen Deutschland und den Niederlanden in der Zeit der Weimarer Republik’ (1998) betoogt ook Jan-Pieter Barbian dat Nederland tijdens de crisis aan zijn politiek van zelfstandigheid wenste vast te houden en

¹ Ries Roowaan, *Im Schatten der Großen Politik. Deutsch-niederländische Beziehungen zur Zeit der Weimarer Republik* (Münster 2006) 123-138.

daarom zijn buitenlandse beleid niet aan de kant van Duitsland wilde stellen.² Johannes Houwink Ten Cate schrijft in *'De mannen van de daad' en Duitsland, 1919-1939* (1995) dat minister van Buitenlandse Zaken Van Karnebeek bij de Britten aandrang op het instellen van een internationale commissie van deskundigen die aan zou kunnen sturen op een vreedzame oplossing van het in zijn ogen “noodlottige reparatievraagstuk”.³

De Nederlandse houding ten aanzien van Frankrijk wordt in deze drie studies echter slechts zijdelings behandeld vanuit het perspectief van Nederlands-Duitse betrekkingen in het interbellum. Weinig aandacht wordt geschonken aan de vraag wat de Ruhr crisis betekende voor de diplomatieke relaties die Nederland met Frankrijk onderhield. De ruime aandacht voor de Duits-Nederlandse betrekkingen laat zich wellicht verklaren door de nauwe cultuurhistorische banden tussen beide naties. In het geval van Duits-Nederlandse betrekkingen in het interbellum, lijkt het tevens te maken te hebben met een initiatiefgolf teneinde de door de Tweede Wereldoorlog gedomineerde historiografie aangaande Duits-Nederlandse betrekkingen enigszins in balans te brengen. De Nederlands-Franse betrekkingen in het interbellum komen er in de geschiedschrijving bekaaid vanaf. Het enige werk waarin het zwaartepunt ligt op Frans-Nederlandse relaties, is het artikel van historici Martin Kraaijestein en Paul Schulten in de bundel *Wankel Evenwicht, neutraal Nederland en de Eerste Wereldoorlog* (2007). Dit artikel gaat echter vooral in op de Nederlands-Franse betrekkingen tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Nederlandse initiatieven om Frankrijk gunstig te stemmen teneinde Belgische territoriale eisen ten aanzien van Limburg minder kansrijk te maken rond de vredesbesprekingen in Versailles.⁴ De onderhavige studie draagt dan ook bij de balans enigszins te herstellen.

Daarnaast geeft de huidige stand van de literatuur weinig inzicht in de vraag hoe het Nederlandse beleid tijdens de Ruhr crisis past in de academische discussie rond de Nederlandse neutraliteitspolitiek in het interbellum. Wegens de met de Fransen conflicterende belangen is in het kader van de Nederlandse neutraliteitspolitiek dan ook met name de Nederlandse houding ten aanzien van Frankrijk interessant. In hoeverre houden de uit de theorievorming rond de Nederlandse neutraliteitspolitiek voortkomende aspecten aangaande het Nederlandse buitenlandse beleid in het interbellum stand, wanneer we kijken naar de

² Jan-Pieter Barbian, ‘Die Rolle der Diplomaten bei der Verständigung zwischen Deutschland und den Niederlanden in der Zeit der Weimarer Republik’, in: Walter Mühlhausen, e.a., *Grenzgänger. Persönlichkeiten des deutsch-niederländischen Verhältnisses* (Münster 1998) 115-154.

³ Johannes Houwink Ten Cate, *'De mannen van de daad' en Duitsland, 1919-1939. Het Hollandse zakenleven en de vooroorlogse buitenlandse politiek* (Den Haag 1995) 104-105.

⁴ Martin Kraaijestein en Paul Schulten, ‘Frans-Nederlandse betrekkingen 1914-1922’, in: Martin Kraaijestein en Paul Schulten (ed.), *Wankel Evenwicht. Neutraal Nederland en de Eerste Wereldoorlog* (Soesterberg 2007) 232-270.

betrekkingen met Frankrijk in deze cruciale periode in de geschiedenis van de internationale betrekkingen? Deze vraag staat centraal in het tweede deel van deze masterscriptie.

Hoewel een aantal standaardwerken over de bezetting van het Ruhrgebied waardevol zijn gebleken als naslagmateriaal, put het tweede deel van deze studie hoofdzakelijk uit primair bronmateriaal. De bronnenpublicaties uit de serie *Documenten betreffende de Buitenlandse Politiek van Nederland* van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en de *Documents Diplomatiques Français* van het *ministère des Affaires Étrangères* vormden voor het onderzoek een goede basis. Door aanvullend onderzoek in zowel het archief van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken, in het Nationaal Archief in Den Haag, als dat van het Franse *ministère des Affaires Étrangères*, in het Franse La Courneuve, biedt deze scriptie een uitgebreide analyse van de diplomatieke verhoudingen tussen beide staten, wiens belangen tijdens de Ruhr crisis botsten.

I. Nederlandse neutraliteitspolitiek - Status Quaestionis

Neutraliteit als buitenlandpolitiek concept

Het begrip neutraliteit wordt in de academische literatuur op het gebied van de Internationale Betrekkingen vaak behandeld als een juridisch concept. Dit is onder andere het geval in het invloedrijke overzichtswerk van rechtshistoricus Stephen Neff, *The Rights and Duties of Neutrals* (2000). In deze monografie beschrijft Neff de ontwikkeling van internationale wetgeving op het gebied van neutraliteit sinds de middeleeuwen tot aan het einde van de twintigste eeuw. Daarin geeft hij de grote lijnen van de geschiedenis weer die hebben geleid tot “één van de meest gedetailleerde en complexe verzameling regels en principes die het internationaal recht kent”. Nauwkeurig is vastgelegd wat de rechten en de plichten van zowel neutralen als oorlogvoerenden in geval van gewapend conflict zijn.⁵

In deze masterscriptie staat neutraliteit echter niet als juridisch maar als politiek concept centraal. In zijn boek *Neutrality and Small States* (1990) stelt historicus Efraim Karsh dat neutraliteit ontstaan is als een bijproduct van oorlog en niet als een juridisch en conceptueel onafhankelijk idee.⁶ Karsh hanteert dan ook een politieke definitie van het begrip neutraliteit, dat hij beschrijft als een houding van staten die erop gericht is neutraal te blijven in geval van oorlog, in tegenstelling tot de juridische definitie waarin de rechten en plichten van neutralen en oorlogvoerenden in het geval van oorlog zijn vastgelegd. In vreedstijd zal een staat die neutraal wenst te blijven deze houding van neutraliteit en onpartijdigheid ten opzichte van andere staten willen voortzetten, om de geloofwaardigheid ervan tegenover de beleidsmakers van andere staten kracht bij te zetten en onderlinge relaties op peil te houden. Op deze manier kan het tegenover deze staten een aanleiding wegnemen om zijn neutraliteit te schenden. Binding aan een groter machtsblok dient vermeden te worden, waardoor neutraliteit in geval van gewapende conflicten gewaarborgd kan blijven.⁷

Deze definitie van het begrip neutraliteitspolitiek zal in het vervolg van deze scriptie worden gehanteerd. De politieke lading neemt niet weg dat juridische elementen bij het voeren van een neutraliteitspolitiek wel degelijk een rol kunnen spelen. Volgens militair historicus Paul Moeyes betrefte de Nederlandse neutraliteit slechts een politieke neutraliteit, aangezien er geen internationaal verdrag of juridisch document aan ten grondslag lag zoals het geval was met Zwitserland (1815) of België (1839).⁸ Hoewel er geen permanent verdrag

⁵ Stephen Neff, *The Rights and Duties of Neutrals. A general history* (Manchester 2000) 218.

⁶ Efraim Karsh, *Neutrality and Small States* (Londen 1990) 13.

⁷ *Ibidem*, 21-29.

⁸ Paul Moeyes, ‘Neutral Tones. The Netherlands and Switzerland and Their Interpretations of Neutrality, 1914-1918’, in: Hermanus Amersfoort en Wim Klinkert (ed.), *Small Powers in the Age of Total War, 1900-1940* (Leiden 2011) 57-84.

aan de Nederlandse neutraliteit ten grondslag lag, viel Nederland door het ratificeren van de Conventies van de vredesconferentie in Den Haag in 1907, waarin de rechten en plichten van neutrale en oorlogvoerende landen waren vastgelegd, en het uitvoeren van de neutraliteitsproclamatie in 1914, tijdens de Eerste Wereldoorlog echter wel degelijk onder de heersende internationale wetgeving aangaande neutraliteit. De door Moeyes geïmpliceerde tegenstelling tussen politieke en juridische neutraliteit is dan ook niet geheel terecht; de internationale wetgeving omtrent neutraliteit speelde wel degelijk een rol in de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Ook op andere manieren waren juridische elementen van belang, zo zal blijken uit dit onderzoek.

De manier waarop de buitenlandse politiek van staten die streven naar neutraliteit ten tijde van oorlog vorm krijgt kan sterk variëren onder verschillende omstandigheden. Zo laat de bundel *Caught in the Middle* (2011), onder redactie van historici Johan den Hertog en Samuël Kruizinga, zien dat, afhankelijk van de individuele omstandigheden van staten, de wijze waarop deze neutraliteitspolitiek in de praktijk tot uiting komt sterk kan variëren.⁹ Door het samenvoegen van artikelen over de neutraliteitspolitiek van verschillende landen tijdens de Eerste Wereldoorlog, betogen zij dat verschillen in de politieke, culturele, economische, juridische of militaire sferen voor variaties zorgden in de manier waarop neutrale landen hun buitenlands beleid vorm gaven. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt de academische discussie rond de manier waarop de Nederlandse neutraliteitspolitiek vorm kreeg vanaf de Belgische afscheiding tot en met het begin van het interbellum besproken. De mate waarin binnen de Nederlandse neutraliteitspolitiek ruimte was voor inmenging in internationale aangelegenheden staat hierin centraal.

⁹ Johan den Hertog en Samuël Kruizinga (ed.), *Caught in the Middle. Neutrals, Neutrality and the First World War* (Amsterdam 2011).

H.1 Achtergrond en eigenschappen (1830-1919)

De eerste historicus die de Nederlandse neutraliteitspolitiek van voor de Tweede Wereldoorlog als centraal thema aansneed, was Cornelis Smit. In zijn monografie *Hoogtij der Neutraliteitspolitiek* (1959) ligt de nadruk op de Nederlandse buitenlandse politiek van 1899 tot 1919.¹⁰ Volgens Smit had Nederland sinds de afscheiding van België in 1830 een positie van on- en afzijdigheid ingenomen in de volkerengemeenschap. Aan het geïsoleerde bestaan dat Nederland leidde, kwam volgens Smit in 1899 een einde toen de Russische Tsaar zijn keuze liet vallen op Den Haag als zetel voor de eerste vredesconferentie. De vestiging van het Permanente Hof van Arbitrage in de hofstad en het organiseren van een tweede vredesconferentie in 1907 zijn volgens Smit het bewijs dat Nederland zich niet langer geheel buiten de statensamenleving ophield. Desondanks betoogt hij dat Nederland zijn politiek van onthouding handhaafde; het zorgde er zorgvuldig voor zich buiten de machtspolitiek van andere staten en hun geschillen te houden. Rond de internationale conflicten die zich in deze periode aandeden, zoals de Boerenoorlog, de Russisch-Japanse oorlog en de Eerste Wereldoorlog, waakte Nederland er dan ook angstvallig voor een strikte neutraliteit in acht te nemen, aldus Smit.¹¹

In zijn proefschrift *Aloofness & Neutrality* (1982) betoogt ook historicus Cornelis Boudewijn Wels dat de belangrijkste karaktereigenschap van de Nederlandse buitenlandse politiek tot aan de Tweede Wereldoorlog eruit bestond zich buiten de Europese machtspolitiek te houden. Volgens Wels kan neutraliteit een permanente vorm aannemen, zoals dat van Zwitserland, zoals overeengekomen tijdens het congres van Wenen in 1815; het kan ook worden opgelegd door de internationale statensamenleving in verdragen, zoals het geval is met België (1839), Luxemburg (1867) en Oostenrijk (1955). In het geval van Nederland ging het echter om vrijwillige neutraliteit, aldus Wels.¹²

Wels benadrukt daarbij dat de Nederlandse politiek van afzijdigheid alleen betrekking had op de Nederlandse buitenlandse politiek in Europa. Buiten Europa trad Nederland volgens hem met minder reserves op; in Azië vertoonde het Nederlandse buitenlandse beleid zelfs agressieve trekken.¹³ Hoewel discussie bestaat over de vraag in hoeverre het Nederlandse koloniale beleid aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw te vergelijken valt met de versnelde expansiedrift die Frankrijk en het

¹⁰ Cornelis Smit, *Hoogtij der Neutraliteitspolitiek. De buitenlandse politiek van Nederland, 1899-1919* (Leiden 1959).

¹¹ *Ibidem*, 1-3.

¹² Cornelis Boudewijn Wels, *Aloofness & Neutrality. Studies on Dutch foreign relations and policy making institutions* (Utrecht 1982) 19.

¹³ *Ibidem*, 15-18.

Verenigd Koninkrijk in delen van Afrika, Azië en Oceanië in deze periode aan de dag legden, stelt historicus Maarten Kuitenbrouwer dat er onder Nederlandse historici, na in de woorden van Kuitenbrouwer een ware Nederlandse variant van de Duitse *Historikerstreit* uitgevochten te hebben, inmiddels een consensus is gevormd dat de Nederlandse expansie in Nederlands-Indië rond 1900 wel degelijk imperialistisch kan worden genoemd.¹⁴

Wanneer historici als Wels en Smit de termen ‘afzijdigheid’, ‘onthouding’ en ‘isolatie’ gebruiken, duiden zij dan ook specifiek op de onwil van Nederland zich te mengen in conflicten tussen de grote Europese mogendheden. In zijn proefschrift *Peace, Profits and Principles* (1985) verduidelijkt Joris Voorhoeve dat Nederland te afhankelijk was van de Europese machtsbalans en van overzeese handel om zichzelf volledig af te sluiten van omringende landen. Hoewel Nederland zich afzijdig hield van de machtspolitiek van grote staten en geen deel wenste uit te maken van grotere allianties, was Nederland dan ook nooit geheel geïsoleerd, aldus Voorhoeve.¹⁵

Dat Nederland zich ten aanzien van de ontwikkelingen in Europa niet geheel opslot achter de eigen landsgrenzen wordt ook door Smit en Wels erkend. Waar Smit nog de indruk wekt dat Nederland zich in ieder geval tot aan de eerste vredesconferentie in Den Haag in 1899 koest hield in Europese aangelegenheden, laat Wels zien dat Nederland wel degelijk vanaf het ontstaan van het Nederlandse Koninkrijk actief was over de grenzen, waarbij het zich met name sterk maakte voor de Nederlandse handelsbelangen. “De Nederlandse buitenlandse politiek is voor een belangrijk deel buitenlandse handelspolitiek”, luidde in 1982 dan ook één van zijn stellingen tijdens de verdediging van zijn proefschrift over de Nederlandse buitenlandse politiek van 1830 tot 1945.¹⁶

Wels noemt een aantal factoren die de continuïteit in de Nederlandse buitenlandse politiek van voor 1945 verklaren.¹⁷ Door zijn ligging aan de riviermond van drie grote rivieren vormde Nederland zowel de ingang tot het Europese vasteland als de toegang tot de overzeese wereld. De economische structuur was dan ook met name gericht op handel met het buitenland. Daarnaast nam Nederland een centrale plek in tussen de drie grote Europese mogendheden, het Verenigd Koninkrijk, Pruisen/Duitsland en Frankrijk. In het verleden had het altijd kunnen rekenen op hulp van de Britten tegen de Fransen of de Duitsers wanneer één van beide naties dreigde de macht in de Rijn-Maas-Scheldedelta over te nemen. Deze factoren

¹⁴ Maarten Kuitenbrouwer, ‘Het imperialisme-debat in de Nederlandse geschiedschrijving’, *Bijlagen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 113 (1998) 56-73, 60.

¹⁵ Joris Jacob Clemens Voorhoeve, *Peace Profits and Principles. A study of Dutch foreign policy* (Leiden 1985) 47.

¹⁶ Wels, *Aloofness & Neutrality*, stellingen.

¹⁷ *Ibidem*, 15-20.

zorgden ervoor dat het in Nederlands belang was om zich buiten de Europese machtspolitiek te houden, aangezien het land in Europa geen territoriale aspiraties had en conflicten de internationale handel alleen maar zouden kunnen schaden. De Britse overmacht in Zuid-Oost-Azië vormde volgens Wels tevens een belangrijke drijfveer voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Hoewel het sluiten van een bondgenootschap met Duitsland vanuit Europees geografisch perspectief wellicht de veiligste optie leek te zijn, zou een dergelijke stap ertoe leiden dat het Verenigd Koninkrijk de Nederlandse koloniën in zou nemen. Onpartijdigheid leek ook vanuit dit perspectief de veiligste optie.¹⁸

Vast onderdeel van de Nederlandse neutraliteitspolitiek was de nadruk die Nederland legde op de ontwikkeling en handhaving van het internationaal recht. De momenten waarop Nederland internationaal het initiatief nam, waren telkens op het gebied van de ontwikkeling van internationale wetgeving, zoals bij het organiseren van de vredesconferenties in Den Haag in 1899 en 1907. Nederland zag in de bevordering van internationale wetgeving de beste verdediging tegen de in de tweede helft van de negentiende eeuw opkomende machtspolitiek. Wanneer internationale verdragen zouden worden gerespecteerd, zou de status-quo en daarmee de Nederlandse soevereiniteit bewaard blijven, zo was de Nederlandse argumentatie. Hoewel sommige auteurs hebben gewezen op de idealistische achtergrond van het Nederlandse buitenlandse beleid, dat zich in wenste te zetten voor vrede en democratie, berustte de Nederlandse neutraliteitspolitiek volgens Wels dan ook niet op ethische overwegingen, maar was zij zuiver pragmatisch.¹⁹

Hoewel Nederland zich officieel neutraal verklaarde ten aanzien van conflicten tussen de grote mogendheden, betekende dit niet dat het geen sympathieën kon hebben voor één van hen. Zo schrijft de historicus Henk Wesseling dat na de Frans-Pruisische oorlog het machtige Duitse keizerrijk de overhand kreeg op het Europese vasteland, waardoor Frankrijk aan belang voor Nederland inboette. In de praktijk betekende dit volgens Wesseling dat bij Frans-Duitse spanningen voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog de Nederlandse neutraliteit in de ogen van derden veel minder perfect was dan de Belgische of de Zwitserse. Wesseling geeft het voorbeeld dat, toen men bij de internationale conferentie van Algeciras over Marokko in 1906 een neutrale politiechef nodig had, Frankrijk tegenstander was van een Nederlander in die functie. Deze zou door de Fransen worden gezien als een “vermomde Pickelhaube”.²⁰ Dit

¹⁸ Wels, *Aloofness & Neutrality*, 102.

¹⁹ *Ibidem*, 17-18. Voor een overzicht rond de discussie omtrent idealisme in het Nederlandse buitenlandse beleid, zie: Voorhoeve, *Peace Profits and Principles*, 49-54.

²⁰ Hendrik Lodewijk Wesseling, ‘Vier eeuwen Frans-Nederlandse betrekkingen: Het soortelijk gewicht van de geschiedenis’, *Internationale spectator* 42 (1988) 791-797, 793.

voorbeeld laat zien dat staten niet zonder meer overtuigd waren van de neutrale positie van Nederland. Toen in 1914 in Europa oorlog uitbrak, zou Nederland dan ook alle zeilen bij moeten zetten om de oorlogvoerenden van zijn neutraliteit te overtuigen.

Eerste Wereldoorlog

Veel van de literatuur rond de Nederlandse neutraliteitspolitiek spitst zich toe op de Eerste Wereldoorlog. Historica Ismee Tames stelt in haar boek *Oorlog voor onze gedachten* (2006) dat de Nederlandse neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog voor het eerst serieus op de proef gesteld werd. Toen de oorlog uitbrak, waren de neutralen in de ogen van oorlogvoerenden potentiële vijanden danwel medestrijders, op zijn minst in economisch of moreel opzicht. Wie neutraal was in 1914, was dat dan ook lang niet altijd meer in 1918. De VS en Italië traden in de loop van de oorlog toe tot de strijd. Weer andere neutralen bleef geen keus, zoals België en Luxemburg al direct in augustus 1914 hadden ervaren. Nederland slaagde erin zijn neutrale positie tijdens de Eerste Wereldoorlog te behouden. De Nederlandse neutraliteit stond of viel echter uiteindelijk met de houding van de oorlogvoerenden, aldus Tames.²¹

Wels stelt dan ook dat een land, om te voorkomen dat het in een conflict wordt meegesleept, zijn neutrale status constant moet bewijzen door zich te onthouden van elke vorm van steun aan één van de naties in conflict en door elke schijn van partijdigheid in zijn handelspolitiek te vermijden.²² In het voorgaande hebben we reeds gezien dat Nederland er in zijn buitenlandse beleid constant voor waakte geen deel te worden van conflicten. Talrijk zijn echter de publicaties die beschrijven hoe de Nederlandse neutraliteit desondanks tijdens de Eerste Wereldoorlog geenszins vanzelfsprekend was.²³ Nederland moest gedurende de oorlog telkens weer de oorlogvoerende Europese mogendheden van zijn neutraliteit overtuigen.

Zo schrijft historicus Duco Hellema in zijn standaardwerk over de buitenlandse politiek van Nederland dat de Nederlandse regering steeds moest laveren tussen de eisen van de verschillende oorlogvoerende landen, waarbij het ervoor diende te waken niet de schijn van partijdigheid te wekken. Volgens Hellema was het belangrijkste probleem van de Nederlandse neutraliteit voor het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk de doorvoer van goederen via Nederland naar Duitsland. Door zich in aanzienlijke mate te conformeren aan de geallieerde, tegen Duitsland gerichte blokkadepolitiek, zorgde Nederland ervoor dat de

²¹ Ismee Tames, *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat 1914-1918* (Hilversum 2006) 17-19.

²² Wels, *Aloofness & Neutrality*, 19.

²³ Zie naast de hiernavolgende voorbeelden o.a. ook Maartje M. Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral. The Netherlands in the First World War 1914-1918* (Amsterdam 2006) en Hubert P. van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War One. Espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001).

Britten en de Fransen de Nederlandse neutraliteit bleven respecteren. Hierbij diende het echter constant te waken voor partijdigheid in de ogen van de Duitse oosterburen. Dit mes sneed aan twee kanten; toen de Nederlandse regering toegaf aan de Duitse druk om zand- en grinttransporten door Limburg voort te kunnen blijven zetten, leidde dit tot protesten aan geallieerde zijde.²⁴

Het idee dat het behouden van een neutrale positie in geval van internationale conflicten geen vanzelfsprekendheid is, staat tevens aan de basis van het werk van Moeyes, *De Sterke Arm, de Zachte Hand, Het Nederlandse leger & de neutraliteitspolitiek 1839-1939* (2006). Moeyes beschrijft de Nederlandse neutraliteit tot aan de Tweede Wereldoorlog als “gewapende neutraliteitspolitiek”; teneinde de neutraliteit te kunnen bewaren was Nederland overtuigd van de noodzaak van het onderhouden van een leger, dat een strikt defensieve en preventieve functie had. Dat zou de drempel voor oorlogvoerende partijen moeten verhogen om Nederland binnen te vallen. Het was volgens de Nederlandse regering dan ook aan de mobilisatie van de krijgsmacht te danken dat het Nederlandse grondgebied ongeschonden bleef in de Eerste Wereldoorlog, aldus Moeyes.²⁵

Tames stelt dat er in Nederland echter wel degelijk ook discussies werden gevoerd over het eventuele kiezen van een kant in de oorlog. Volgens haar konden de kleine neutrale staten in de Eerste Wereldoorlog na een kosten-batenafweging partij kiezen of zich “laten kopen” door één van de oorlogvoerende blokken, zoals Bulgarije, Griekenland en Roemenië deden in de hoop op territoriumwinst na de oorlog. Ook Nederland kon volgens Tames overwegen om steun te zoeken bij één van de grote mogendheden om op die manier zijn positie te versterken. Voor een land als Nederland, dat een centrale geografische positie innam ten aanzien van de Europese grote mogendheden, zou dit echter een te risicovolle stap geweest zijn. Indien het voor de zijde van de geallieerden zou kiezen, zouden Duitse troepen het land binnenvallen, voordat het Verenigd Koninkrijk hulp kon bieden. Wanneer het de zijde van Duitsland zou kiezen, zouden de Britten - ook Wels zei dat al - geen moment aarzelen om de Nederlandse koloniën in te nemen.²⁶

Nederland slaagde erin neutraal te blijven tijdens de Eerste Wereldoorlog, waarmee het zijn neutraliteitspolitiek bevestigd zag. Het leed dat de omringende landen ten deel viel tijdens de oorlog, bleef Nederland bespaard. Verschillende studies hebben aandacht besteed aan een zogenaamde “metamorfose” van de visie van de oorlogvoerenden op de status van

²⁴ Duco Hellema, *Nederland in de Wereld. Buitenlandse Politiek van Nederland* (Houten 2010) 70-73.

²⁵ Paul Moeyes, *De sterke arm, de zachte hand. Het Nederlandse leger en de neutraliteitspolitiek 1839-1939* (Amsterdam 2006).

²⁶ Tames, *Oorlog voor onze gedachten*, 18.

neutrale landen, aldus Tames. Aanvankelijk was de neutrale staat nog een boegbeeld van recht en rechtvaardigheid; tegen het einde van de oorlog werden zij echter gezien als “koud calculerende huurlingen die het aan ruggengraat ontbrak, of als oorlogsprofiteurs die hun voordeel wilden doen ten koste van de naties die hun bloed gaven voor grote, universele idealen”, zo schrijft zij.²⁷ Waar Nederland zich in zijn beleid gesterkt zag door het verloop van de oorlog, kan de vraag gesteld worden of de grote Europese mogendheden de Nederlandse neutraliteit aan het begin van het interbellum überhaupt nog accepteerden.

H.2 Zelfstandigheid vs Neutraliteit: Cesuur onder Van Karnebeek?

De titel van het werk van Smit, *Hoogtij der Neutraliteitspolitiek*, impliceert dat de Nederlandse neutraliteitspolitiek wellicht minder absoluut was buiten de door hem besproken periode, voor 1899 en na 1919. Over het buitenlands beleid in het interbellum is de historiografie niet altijd eenduidig aangaande de vraag in hoeverre de Nederlandse buitenlandse politiek door continuïteit wordt gekenmerkt. De tussen 1918 en 1927 zittende minister van Buitenlandse Zaken, de partijloze, als liberaal bekend staande Van Karnebeek, legde zijn visie op het te voeren Nederlands buitenlands beleid als volgt uit aan het parlement:

Ik zou intusschen de te voeren politiek niet zozeer als een neutraliteitspolitiek dan wel als een politiek van zelfstandigheid willen kenschetsen, omdat de neutraliteit aan eene negatieve en passieve houding doet denken, terwijl het begrip der zelfstandigheid meer ruimte biedt voor het actief element, dat bij het voeren van het buitenlandsch beleid onder de tegenwoordige omstandigheden onmisbaar is om de belangen van ons land bij den wederopbouw van Europa en de zetting der nieuwe verhoudingen, zoowel op politiek als op economisch gebied, naar behooren te behartigen en te verzekeren.²⁸

Door het gebruiken van de term “zelfstandigheidspolitiek”, in zijn ogen het beste antwoord op de “tegenwoordige omstandigheden”, in tegenstelling tot het tot dan toe als dominante codewoord voor de Nederlandse buitenlandse politiek geldende “neutraliteit”, wekte Van Karnebeek zelf al de indruk dat zijn beleid een verandering in de Nederlandse buitenlandse politiek betekende, dat door een actiever beleid te voeren in internationale kwesties beter in staat zou zijn de Nederlandse belangen te behartigen.

Door historici is de door Van Karnebeek gevoerde politiek dan ook veelvuldig uitgelegd als een breuk met het voorgaande Nederlandse buitenlands beleid. Zo besteedt Wels

²⁷ Tames, *Oorlog voor onze gedachten*, 19.

²⁸ Handelingen der Staten-Generaal, 1922-1923 – Bijlagen, Tweede Kamer, A.III.7, *Memorie van antwoord staatsbegroting voor het dienstjaar 1923*, 7 december 1922, 79, te raadplegen op <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>.

in zijn boek een hoofdstuk aan de buitenlandse politiek van Nederland aan het begin van het interbellum, dat hij ‘Van Karnebeek’s breuk met traditie’ noemt. Volgens Wels stond Van Karnebeek een “actieve zelfstandigheidspolitiek” voor, “in tegenstelling tot de politiek van strikte juridische neutraliteit en afzijdigheid van de jaren ervoor”.²⁹ Ook Hellema stelt dat onder het bewind van Van Karnebeek het Nederlands buitenlands beleid van karakter veranderde. Volgens hem evolueerde de Nederlandse politiek van een strikte en passieve neutraliteit naar een meer actieve houding. Hellema schrijft dit toe aan de ingrijpende veranderingen in de internationale verhoudingen in vergelijking met de vooroorlogse periode. De gebeurtenissen voorafgaand aan en tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden duidelijk gemaakt dat het lot van Nederland in zowel politiek als economisch opzicht sterk afhankelijk was geworden van het gedrag van andere staten.³⁰

Zowel Wels als Hellema stellen echter dat Nederland met zijn meer actieve opstelling in het interbellum niet brak met het uitgangspunt dat het kiezen van een kant in geval van internationale conflicten vermeden diende te worden. Hoewel Nederland zich nadrukkelijker begon te mengen in internationale aangelegenheden, bleef het ervoor waken dat het daarbij zijn neutraliteit behield, aldus Wels.³¹ Ook Hellema concludeert dat Nederland weliswaar actiever naar buiten trad, maar dat de uitgangspunten en doelstellingen van het Nederlandse buitenlandse beleid ongewijzigd bleven. Ondanks dat Nederland onder Van Karnebeek toetrad tot de Volkenbond, was de minister ervan overtuigd dat zijn land zoveel mogelijk onafhankelijk en ongebonden diende te blijven. Van Karnebeek zag in de Volkenbond met name mogelijkheden voor de ontwikkeling van het internationaal recht, aldus Hellema.³²

Dat er daarbij wel spanning zat tussen neutraliteit en lidmaatschap van de Volkenbond betogen historici Wim Klinkert en Gerke Teitler. Nederland verklaarde echter nadrukkelijk zelf te bepalen of het deel zou nemen aan eventuele economische of militaire sancties die op basis van het Volkenbondverdrag zouden worden afgekondigd.³³ De afwezigheid van juridische bepalingen in het Volkenbondverdrag die Nederland zouden verplichten andere lidstaten te steunen in geval van conflicten, zorgde ervoor dat Nederland zijn politiek van zelfstandigheid en ongebondenheid ook binnen de Volkenbond kon voortzetten.

²⁹ Wels, *Aloofness & Neutrality*, 211.

³⁰ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 78.

³¹ Wels, *Aloofness & Neutrality*, 211.

³² Hellema, *Nederland in de Wereld*, 78.

³³ Wim Klinkert en Gerke Teitler, ‘Nederland van neutraliteit naar bondgenootschap. Het veiligheids- en defensiebeleid in de twintigste eeuw’, in: Bob de Graaff, Duco Hellema en Bert van der Zwan (ed.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003) 18.

Historicus Rolf Schuursma schrijft in zijn werk *Vergeefs Onzijdig, Nederlands neutraliteit 1919-1940* (2005) dat Van Karnebeek voor het begrip zelfstandigheidspolitiek koos om de “ietwat” grotere speelruimte aan te geven waarbinnen Nederland onder zijn bewind actief aan internationaal overleg wilde deelnemen.³⁴ Zelfstandigheidspolitiek was dan ook een teken van grotere vrijheid van handelen en tegelijk van de wil om een eigen, zo veel mogelijk onafhankelijke Nederlandse koers te blijven varen. Schuursma besteedt verder in zijn boek opvallend weinig aandacht aan de eerste jaren van het interbellum. De titel, *Vergeefs Onzijdig*, verraadt reeds een zeker determinisme dat in het werk opgesloten zit. Schuursma behandelt de Nederlandse buitenlandse politiek in het interbellum met in zijn achterhoofd het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, waarin een einde zou komen aan de Nederlandse neutraliteit. Daarbij analyseert hij niet zozeer het functioneren van de Nederlandse neutraliteitspolitiek op zichzelf, maar stelt hij zich de vraag waar Nederlandse beleidsbepalers hebben gefaald. Het zwaartepunt van zijn werk ligt dan ook op de Nederlandse buitenlandse politiek van de jaren dertig.

In zijn artikel ‘Zelfstandigheidspolitiek, de achtergrond van een cruciale term in het buitenlands beleid van Nederland 1900-1940’ (2009), weerlegt historicus Den Hertog de stelling dat de zelfstandigheidspolitiek van Van Karnebeek een breuk met het Nederlandse buitenlands beleid van voor diens aantreden betekende. Volgens Den Hertog was het actieve optreden van de Nederlandse regering en diplomatie al voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog te constateren geweest. Het diplomatieke optreden tegenover de geallieerde overwinnaars en in de Volkenbond van na de Eerste Wereldoorlog betreft in zijn ogen dan ook niet meer dan een voortzetting van dit beleid.³⁵ Den Hertog typeert het onder van Karnebeek in zwang geraakte begrip zelfstandigheidspolitiek dan ook als een “semantische kunstgreep ter verdediging van voortzetting van de vertrouwde onzijdigheid”.³⁶

Wat Den Hertog hiermee in feite stelt, is dat historici als Wels en Hellema zich laten misleiden door de door Van Karnebeek gebruikte terminologie, wanneer zij in het beleid van de minister een breuk zien. Hiermee maakt Den Hertog een interessant punt, aangezien hij op overtuigende wijze aantoont dat Nederland ook tijdens de Eerste Wereldoorlog en ervoor op actieve wijze voor zijn belangen opkwam, waarbij het zijn zelfstandigheid behield. Desalniettemin stelt ook Den Hertog dat Nederland sinds 1920 door het lidmaatschap van de

³⁴ Rolf Leonard Schuursma, *Vergeefs onzijdig. Nederlands neutraliteit 1919-1940* (Utrecht 2005) 26.

³⁵ Johan den Hertog, ‘Zelfstandigheidspolitiek, de achtergrond van een cruciale term in het buitenlands beleid van Nederland’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 124 (2009) 163-185, 184-185.

³⁶ *Ibidem*, 164.

Volkenbond nog explicieter deel uit ging maken van een “wereldgemeenschap”.³⁷ Tel daarbij op de uitbreiding van het ministerieel apparaat van Buitenlandse Zaken na 1918 en de omvang van de Nederlandse inzet rond de Vrede van Versailles, en de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat veranderingen in het Nederlandse buitenlands beleid toch niet in zijn geheel terug te voeren zijn op terminologische verwarring.³⁸

Een ander discussiepunt in de literatuur draait om de vraag in hoeverre Nederland in het interbellum invloed wenste uit te oefenen op de machtsverhoudingen in Europa. Den Hertog stelt dat Nederland “slechts zichzelf” wilde blijven en dat het niet de intentie had om actief de internationale machtsverhoudingen te beïnvloeden. Het buitenlandse beleid van Nederland ten aanzien van de Europese mogendheden was er volgens deze redenering dan ook alleen op gericht deze landen van de Nederlandse neutraliteit te overtuigen.³⁹

Verschillende studies nuanceren dit beeld. Kraaijestein en Schulten betogen dat de Nederlandse delegatie zich in Versailles, weliswaar tevergeefs, diplomatiek inspande voor het verzachten van de door Nederland gevreesde harde aanpak van Duitsland.⁴⁰ Hellema schrijft dat Van Karnebeek niet wars was van overdrijving wanneer het ging om de status van Nederland in de wereld. De minister was er volgens hem van overtuigd dat Duitsland politiek noch economisch gekneveld mocht worden in Versailles. Nederland had volgens Van Karnebeek groot belang bij het herstel van het Europese machtsevenwicht. Hellema memoreert het kolen- en kredietverdrag, op basis waarvan de Nederlandse regering een krediet van 200 miljoen gulden aan Duitsland verleende voor de aankoop van goederen in Nederland en Nederlands-Indië, ter stabilisering van de economische en daarmee tevens de politieke situatie van de Nederlandse oosterburen. Het krediet zou door Duitsland in de volgende vijf jaar moeten worden terugbetaald in de vorm van steenkolenleveranties.⁴¹ Ten aanzien van de Volkenbond verborg Nederland bovendien niet op het standpunt te staan dat Duits lidmaatschap nodig zou zijn voor de stabilisering van Europa, hoewel het er zich

³⁷ Den Hertog, ‘Zelfstandigheidspolitiek’, 163.

³⁸ Zie o.a. Wels, *Aloofness & Neutrality*, 201-225.

³⁹ Den Hertog, ‘Zelfstandigheidspolitiek’, 163.

⁴⁰ Kraaijestein en Schulten, ‘Frans-Nederlandse betrekkingen 1914-1922’, 232-270.

⁴¹ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 79. Opvallend is wel dat Hellema voorzichtiger is geworden in zijn bewoordingen. In de eerste druk van zijn monografie, gepubliceerd in 1995, stelde hij nog dat Van Karnebeek “meende dat Nederland *een bijdrage moest leveren aan* het herstel van het Europese machtsevenwicht”: Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995) 71-72. In de nieuwste druk (2010) schrijft Hellema dat de minister “meende dat Nederland *groot belang had bij* het herstel van het Europese machtsevenwicht”. Mijn cursivering.

bewust van was dat zolang Frankrijk resoluut tegenstander zou blijven van Duitse toetreding, dit niet te bewerkstelligen was.⁴²

Al met al kan geconcludeerd worden dat Nederland, weliswaar op subtiële wijze en zonder zijn neutraliteit op het spel te willen zetten, wel degelijk een bijdrage wenste te leveren aan het herstel van het machtssevenwicht in Europa. Wanneer Den Hertog stelt dat Nederland “slechts zichzelf” wilde zijn en geen invloed wilde uitoefenen op de internationale machtsverhoudingen, lijkt hij dan ook te willen delen wat in dit geval ondeelbaar is; juist door zich meer te laten gelden in internationale aangelegenheden probeerde Nederland zichzelf te blijven. Houwink Ten Cate merkt daarbij op dat de zakenmensen en diplomaten die begin jaren twintig het buitenlands beleid bepaalden, niet neutraal in de zin van onpartijdig waren; zij waren tegen het Verdrag van Versailles en tegen de ineenstorting van het Duitse achterland. Volgens Houwink Ten Cate zagen de Europese grote mogendheden de Nederlandse politiek dan ook helemaal niet als neutraal, maar als de buitenlandse politiek van een tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal land, waarvan de rijkdom was gebaseerd op ongebondenheid, vrijhandel en Duitse economische kracht”.⁴³

H.3 Neutraliteit in IB-theorie

Het thema neutraliteitspolitiek is in de theorievorming op het gebied van de Internationale Betrekkingen niet onbesproken gebleven. De oudste, en in ieder geval tot voor kort ook meest dominante visie op neutraliteitspolitiek is gebaseerd op het werk van realist Hans Morgenthau. In 1939 betoogde hij in een artikel dat de mogelijkheid voor staten om neutraal te blijven in conflicten volledig afhankelijk is van de machtsverhoudingen in het internationale statenstelsel. Hoewel kleinere staten door zich onpartijdig op te stellen en hun leger op sterkte te houden een motief weg kunnen halen bij de grote mogendheden om hun neutraliteit te schenden, valt of staat deze neutraliteit bij de vraag in hoeverre de grote mogendheden er belang bij hebben de neutraliteit intact te laten.⁴⁴

Morgenthau werkte zijn visie op neutraliteit verder uit in zijn boek *The Decline of Democratic Politics* (1962). De rechten en plichten die voortkomen uit de neutrale status van een staat ziet Morgenthau als het resultaat van een balans tussen de materiële belangen van oorlogvoerenden en die van de neutralen. Zolang deze belangen in balans blijven, kan

⁴² Remco van Diepen, *Voor Volkenbond en Vrede. Nederland en het streven naar een nieuwe wereldorde 1919-1946* (Amsterdam 1999).

⁴³ Houwink Ten Cate, *‘De mannen van de daad’ en Duitsland, 1919-1939*, 217.

⁴⁴ Hans J. Morgenthau, ‘The Resurrection of Neutrality in Europe’, *The American Political Science Review* 33 (1939) 473-486, 480-481.

neutraliteit blijven bestaan. Staten behouden hun neutraliteit dan ook alleen indien oorlogvoerende staten dit in hun eigenbelang achten, niet uit hun respect voor de juridische principes die voortkomen uit internationale wetgeving.⁴⁵

Deze realistische visie domineert tevens de studies aangaande de rol van Nederland in de internationale betrekkingen van voor de Tweede Wereldoorlog. Zoals in vorige paragrafen beschreven, was de Nederlandse neutraliteitspolitiek er met name op gericht om de verschillende grote mogendheden ervan te overtuigen dat het schenden van de Nederlandse neutraliteit niet in het belang van één van hen zou zijn, door geen van de partijen te bevoordelen en tegelijkertijd de nationale defensie op pijl te houden. Het behouden van de Nederlandse neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog was vanuit dit perspectief enkel te danken aan het feit dat de oorlogvoerende partijen het niet in hun materiële belang achtten om Nederland binnen te vallen.

Den Hertog betoogt echter dat realisten de rol van internationale wetgeving te gemakkelijk terzijde schuiven. In zijn artikel 'Dutch Neutrality and the Value of Legal Argumentation' (2011) beschrijft hij hoe Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog internationale wetgeving gebruikte als middel in het politieke en diplomatieke onderhandelen met de oorlogvoerende partijen, de geallieerden en de Duitsers. De Nederlandse regering verschool zich regelmatig achter internationale wetgeving wanneer het door één van de oorlogvoerende partijen werd beschuldigd van partijdigheid. Zo noemt Den Hertog onder andere de zogenaamde zand- en grindkwesie als voorbeeld. Toen de geallieerden Duitsland ervan verdachten zand en grind via Nederlandse rivieren in Limburg naar België te vervoeren om loopgraven en bunkers te versterken, wees de Nederlandse regering op het onderlinge verdrag met Duitsland dat het vrije transport over Nederlandse rivieren garandeerde. Zolang de Britten niet konden bewijzen dat Duitsland de materialen voor oorlogvoering gebruikte, kon Nederland hier op basis van internationale wetgeving niets tegen doen, zo was de Nederlandse houding. Zeker in de beginfase van de oorlog waren de oorlogvoerende partijen erg gevoelig voor de publieke opinie, hetgeen ervoor zorgde dat zij dergelijke juridische argumenten niet konden negeren, zo stelt Den Hertog.⁴⁶

Den Hertog vindt daarmee voorzichtig aansluiting bij de, met name na het einde van de Koude Oorlog in zwang geraakte idealistische theorie binnen de internationale betrekkingen. In tegenstelling tot de realistische theorie gaat het idealisme uit van de kracht

⁴⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics in the twentieth century I, The Decline of Democratic Politics* (Chicago 1962) 261.

⁴⁶ Johan den Hertog, 'Dutch neutrality and the Value of Legal Argumentation', in: Den Hertog en Kruizinga (ed.), *Caught in the Middle*, 15-34.

van (internationaal) recht, dat gerespecteerd wordt door democratische staten die gebaseerd zijn op principes als de *rule of law*, gelijkheid voor de wet en een representatieve regering.⁴⁷ Desalniettemin relateert ook Den Hertog de invloed van het internationaal recht. Hij stelt dat de doorslaggevende factor voor het behoud van Nederlands' neutraliteit uiteindelijk was, dat beide oorlogvoerende partijen niet overtuigd waren van het voordeel van het schenden van de Nederlandse neutraliteit.⁴⁸

Een derde invloedrijke theoretische stroming binnen de leer der Internationale Betrekkingen, het constructivisme, legt de nadruk op de invloed van een in de loop van de geschiedenis gecreëerde identiteit op het gedrag van staten. In tegenstelling tot rationele theorieën als het realisme en het idealisme stellen constructivisten dat statelijke belangen in het buitenlands beleid geen vaststaande, onveranderlijke gegevens zijn, maar worden waargenomen en vorm krijgen door een bril van een door historische processen geconstrueerde nationale identiteit.⁴⁹ Constructivisten hebben zich ook gestort op het functioneren van de neutraliteitspolitiek van staten. Zo betoogt historica Christine Agius in haar boek *The social construction of Swedish neutrality. Challenges to Swedish identity and sovereignty* (2006) dat, teneinde de continuïteit van de Zweedse neutraliteit te begrijpen, gekeken dient te worden naar de historische betekenis van neutraliteit voor Zweden. Zij stelt dat neutraliteit vanaf het einde van de oorlog met Noorwegen en Denemarken in 1814 langzaam maar zeker werd "vastgemetseld" in het Zweedse buitenlandse beleid, een proces dat volgens Agius sterker was dan de invloed van het anarchistische internationale statenstelsel.⁵⁰

Soortgelijk onderzoek naar de invloed van neutraliteit als een vanuit de geschiedenis geconstrueerde identiteit van waaruit Nederlandse beleidsbepalers het voeren van een neutraliteitspolitiek als het best de Nederlandse belangen dienende achtten, is niet voorhanden. Als verklaring voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek in het interbellum lijkt het constructivisme echter geen meerwaarde te hebben. Agius stelt dat ook de Zweedse neutraliteitspolitiek aan het begin van het interbellum niet gestoeld was op neutraliteit als deel van de Zweedse identiteit, maar voortkwam uit materiële belangen te midden van de machtspolitiek van de Europese grote mogendheden.⁵¹ De verklarende waarde van het

⁴⁷ Scott Burchill, 'Liberalism', in: Scott Burchill, e.a., *Theories of International Relations* (Basingstoke 2005) 55-81, 60.

⁴⁸ Den Hertog, 'Dutch neutrality and the Value of Legal Argumentation', 27.

⁴⁹ Christian Reus-Smith, 'Constructivism', in: Burchill, e.a., *Theories of International Relations*, 198.

⁵⁰ Christine Agius, *The social construction of Swedish neutrality. Challenges to Swedish identity and sovereignty* (Manchester 2006) 60-61.

⁵¹ *Ibidem*, 68-69.

constructivisme ziet Agius in de buitenlandse politiek van Zweden van na de Koude Oorlog. Met het einde van de bipolaire wereld en de nieuwe vormen van dreiging voor de internationale statengemeenschap, kon de voortzetting van de Zweedse neutraliteitspolitiek niet door rationele theorieën worden verklaard, zo luidt haar these.⁵² Op eenzelfde manier stelt politicologe Karen Devine dat de invloed van identiteit op buitenlands beleid begrepen moet worden om de voortzetting van de neutraliteit van Ierland na 1990, tegen de voorspellingen van realisten in, te begrijpen.⁵³

Het zou dan ook een anachronisme zijn een soortgelijke verklaring te zoeken achter de continuïteit van de Nederlandse neutraliteitspolitiek aan het begin van het interbellum, waarin de Europese statengemeenschap werd gedomineerd door de machtspolitiek van grote mogendheden. Desondanks kan gesteld worden dat tegen de tijd dat het interbellum aanbrak, neutraliteit in Nederlandse buitenlandse politieke kringen een vaste plaats verworven had. Al sinds het ontstaan van het Koninkrijk was neutraliteit het uitgangspunt van de Nederlandse buitenlandse politiek geweest; de ervaringen tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden het geloof in het belang van een dergelijk beleid versterkt. Zo betoogt Tames dat de les van de oorlog voor Nederland was, dat neutraliteit kon werken. De Eerste Wereldoorlog had voor veel Nederlanders bewezen dat betrokkenheid bij een oorlog desastreuze gevolgen had en dat het behouden van een neutrale positie geen gemakkelijke opgave, maar wel degelijk mogelijk was.⁵⁴

Dat ook in de politiek deze houding aanwezig was, bleek wel uit de manier waarop Van Karnebeek tegenover de Tweede Kamer verdedigde dat hij met deelname aan de Volkenbond geenszins het principe van neutraliteit op het spel wenste te zetten.⁵⁵ Hoewel de minister verweten werd door zijn ‘actieve zelfstandigheidspolitiek’ de Nederlandse neutraliteit in gevaar te brengen, twijfelde ook hij niet aan de uitgangspunten van de neutraliteitspolitiek, gericht op het voorkomen van binding aan een internationaal blok en het onderhouden van goede relaties met de grote Europese mogendheden. Desalniettemin doet het pragmatische karakter van de Nederlandse neutraliteitspolitiek vermoeden, dat wanneer ontwikkelingen in de internationale statengemeenschap de Nederlandse regering ertoe hadden geroept partij te kiezen, zij niet zou hebben vastgehouden aan haar neutrale opstelling.

⁵² Agius, *The social construction of Swedish neutrality*.

⁵³ Karen M. Devine, ‘Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality. Arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding’, *International political science review* 29 (2008) 461-488, 464.

⁵⁴ Tames, *Oorlog voor onze gedachten*, 16.

⁵⁵ Handelingen der Staten-Generaal, 1919-1920 - II, Tweede Kamer, *Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag*, 19 februari 1920, 1375-1397, te raadplegen op <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>.

Hoewel de overtuiging dat de Nederlandse neutraliteitspolitiek het beste de Nederlandse belangen verdedigde breed werd gedeeld in politieke kringen, leek van een “vastmetseling” ervan in het Nederlandse buitenlandse beleid geen sprake te zijn.

Conclusie

Sinds de afscheiding van België in 1830 tot aan het begin van het interbellum was de Nederlandse buitenlandse politiek erop gericht een neutrale positie in het internationale statenstelsel in te nemen, teneinde binding aan een groter blok te vermijden en te voorkomen meegezogen te worden in conflicten. Door zijn ligging ten opzichte van de Europese grote mogendheden en zijn afhankelijkheid van de internationale handel, was het onderhouden van goede relaties met omringende landen van groot belang, maar kon Nederland het zich niet veroorloven zich volledig achter zijn landsgrenzen te verstoppen. De mate waarin ruimte was voor inmenging in internationale kwesties, hing daarbij met name samen met de perceptie onder beleidsbepalers in hoeverre dit een risico zou vormen voor de verhoudingen met de grote Europese mogendheden en de mogelijke negatieve gevolgen voor de Nederlandse belangen die dit met zich mee zou brengen.

Het resultaat hiervan was dat Nederland zich overwegend afzijdig hield van de machtspolitiek van de grote mogendheden en tegelijkertijd door middel van het voeren van handelspolitiek zijn belangen trachtte te verdedigen. Nederland richtte zich in zijn buitenlandse beleid met name op de ontwikkeling van het internationaal recht, hetgeen de status-quo en daarmee de Nederlandse (handels)belangen ten goede zou komen. Hoewel het voorkomen van binding aan een internationaal blok en het volhouden van een neutrale positie ten aanzien van de grote Europese mogendheden constante factors vormden van het Nederlandse buitenlandse beleid, was tegen het begin van het interbellum de overtuiging onder de leiding van minister Van Karnebeek toegenomen dat Nederland zich actief op moest stellen in internationale aangelegenheden om de Nederlandse belangen te behartigen.

Ook Van Karnebeek was zich echter bewust van het risico dat het voeren van een actief buitenlands beleid met zich mee zou kunnen brengen voor de perceptie van de Nederlandse neutraliteit in de ogen van de Europese grote mogendheden. Desalniettemin ging de minister door zich actief op te stellen - het lidmaatschap van de Volkenbond is hiervan een goed voorbeeld - nadrukkelijker dan zijn voorgangers op zoek naar de grenzen van de neutraliteitspolitiek. De kernvraag in het tweede deel van deze masterscriptie is dan ook in hoeverre Nederland onder minister Van Karnebeek ruimte zag diplomatiek druk uit te oefenen op Frankrijk tijdens de Ruhr crisis teneinde de Nederlandse belangen te verdedigen.

II. Nederland, Frankrijk en de Ruhr crisis (1923-1924)

Voorgeschiedenis

“Dit is geen vrede, maar een wapenstilstand van twintig jaar”. Met deze woorden typeerde de Franse maarschalk Foch, opperbevelhebber van de geallieerde troepen aan het einde van de Eerste Wereldoorlog, het Vredesverdrag van Versailles in 1919. Mede door haar voorspellende waarde is deze uitspraak na 1945 door historici veelvuldig aangehaald om de aanhoudende spanningen in Europa ten tijde van het interbellum te karakteriseren.⁵⁶ Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, de winnaars van de oorlog die de internationale vredesonderhandelingen domineerden, hadden verschillende opvattingen over de manier waarop de naoorlogse wereldorde vorm zou moeten krijgen. Terwijl de Amerikaanse president Woodrow Wilson zijn visie uitdrukte in idealistische principes als het zelfbeschikkingsrecht voor alle volkeren en het oprichten van een Volkenbond die in de toekomst als crisisorgaan gewapende conflicten moest voorkomen, was Frankrijk er vooral op uit Duitsland, dat Frankrijk in de recente geschiedenis tot twee keer toe was binnengevallen, permanent te verzwakken. De Britten, die sympathiseerden met de Franse gedachte dat Duitsland niet opnieuw in staat mocht worden gesteld om een oorlog te starten maar tegelijkertijd beseften dat te harde vredeseisen op de lange termijn tot nieuwe onrust in Europa zou leiden, namen een middenpositie in. Het uit compromissen opgebouwde verdrag zou een broze basis voor stabiliteit in Europa blijken te zijn tijdens de eerste naoorlogse jaren, waarin Frans-Duitse spanningen hoog op zouden lopen.⁵⁷

De geallieerden waren het er echter wel over eens dat Duitsland en zijn bondgenoten in het vredesverdrag de volledige verantwoordelijkheid voor de oorlog moest worden toegewezen. Aan Duitsland werden dan ook zware sancties opgelegd, waaronder het afstaan van gebied aan Frankrijk en Polen, ontwapening, bezetting van Duits gebied links van de Rijnsoever door de geallieerden en het voldoen van herstelbetalingen aan de overwinnaars. Frankrijk wenste daarnaast een militaire alliantie met de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, die Franse veiligheid tegen hernieuwde Duitse agressie moest verzekeren. Op het moment dat de Amerikaanse senaat weigerde het Vredesverdrag van Versailles te ratificeren, zouden de Verenigde Staten zich echter in belangrijke mate terugtrekken van het Europese continent. De Volkenbond, die in Franse ogen een militaire alliantie tegen Duitsland had moeten worden, verwerd zonder Amerikaans lidmaatschap tot een tandeloze tijger. In

⁵⁶ Zie bijvoorbeeld: P.M.H. Bell, *The Origins of the Second World War in Europe* (Harlow 2007) 15 en Spencer C. Tucker (ed.), *The encyclopedia of World War One. A political, social and military history* (Santa Barbara 2005) 426.

⁵⁷ Antony Best, e.a., *International History of the Twentieth Century and Beyond* (Londen 2008) 39-50.

navolging van de Verenigde Staten bleken ook de Britten, die vreesden voor Franse dominantie op het Europese continent en belang hechtten aan het herstel van de Europese machtsbalans, niet bereid tot het geven van militaire garanties aan Frankrijk. Door het uitblijven van Angelsaksische veiligheids garanties raakte Frankrijk meer en meer overtuigd van de noodzaak het overwicht op het Europese continent te behouden.⁵⁸

De Nederlandse regering was zich er aan het einde van de oorlog van bewust dat de Fransen als overwinnaars aan invloed op het Europese continent hadden gewonnen. Met het oog op Belgische territoriale en economische claims ten koste van Nederland, startte zij direct na de oorlog een diplomatiek offensief teneinde de Fransen gunstig te stemmen in Versailles, dat onder andere bestond uit het verlenen van steun bij de wederopbouw van Noord-Frankrijk, het onthullen van een Nederlands oorlogsmonument in Verdun en pogingen de Franse pers meer Nederlandsgezind te maken. Deze initiatieven leken nodig omdat de Nederlandse politiek in Frankrijk onder sterke verdenking stond pro-Duits te zijn, mede doordat het aan het einde van de Eerste Wereldoorlog Duitse troepen een vrije doortocht over Nederlands grondgebied had geboden. Ook de zand- en grintaffaire uit 1918 en het verlenen van asiel aan keizer Wilhelm II en zijn zoon, kroonprins Wilhelm, waren in Franse ogen bewijs van Nederlandse 'germanofilie'.⁵⁹ In dit licht werd de benoeming van de als pro-Duits bekend staande Van Karnebeek als minister van Buitenlandse Zaken door Nederlandse politici niet unaniem gesteund.⁶⁰ Historici oordelen desondanks positief over de manier waarop Van Karnebeek zich rond de vredesonderhandelingen in Parijs bij de grote mogelijkheden sterk maakte voor de Nederlandse belangen.⁶¹ Of de verschillende initiatieven daadwerkelijk invloed hebben gehad in Parijs is onzeker. Hoewel de Fransen aanvankelijk sympathiek tegenover de Belgische claims leken te staan, kon Nederland opgelucht ademen toen de grote mogelijkheden in Versailles gezamenlijk de door de Belgen gewenste compensatie uitsloten.⁶²

Mede vanwege de aanhoudende spanningen in de relatie met België, dat na de oorlog op buitenlandpolitiek gebied zich nadrukkelijker bij Frankrijk leek aan te sluiten, bleef Nederland ook in de periode die volgde gebaat bij een goede relatie met de Fransen. Om een oplossing te vinden voor de aanhoudende Belgische onvrede ten aanzien van enkele

⁵⁸ Antony Best, e.a., *International History of the Twentieth Century and Beyond* (Londen 2008) 39-50. Voor de Franse objectieven in de Volkenbond zie: Marie-Renée Mouton, *La Société des Nations et les intérêts de la France (1920-1924)* (Bern 1995).

⁵⁹ Kraaijestein en Schulten, 'Frans-Nederlandse betrekkingen 1914-1922', 234-235.

⁶⁰ Wels, *Aloofness & Neutrality*, 205.

⁶¹ Zie bijvoorbeeld Hellema, *Nederland in de Wereld*, 76.

⁶² Kraaijestein en Schulten, 'Frans-Nederlandse betrekkingen 1914-1922', 253-261.

bepalingen uit het Verdrag van Londen uit 1839, dat de Belgische onafhankelijkheid markeerde, startten de Nederlandse en Belgische regeringen na 1919 nieuwe onderhandelingen. Hoewel minister Van Karnebeek zich bereid toonde concessies te doen, bleken beide partijen voorlopig met name onverenigbaar rond de Wielingen-kwestie. Inzet van dit twistpunt was de voor de toegang tot de haven van Antwerpen essentiële vaargeul de Wielingen, die tot Belgisch ongenoegen sinds 1839 onder Nederlands grondgebied viel. Van Belgische zijde werd gehoopt op diplomatieke steun van de Franse en Britse regeringen, waarbij de Belgische eisen met name in Parijs op sympathie leken te kunnen rekenen. Ondanks deze Franse welwillendheid zou echter blijken dat België zich in de onderhandelingen alleen moest zien te redden.⁶³

In de jaren die volgden op de Vrede van Versailles liepen de spanningen tussen de grote Europese mogendheden op rond de herstelbetalingenkwestie. Frankrijk vreesde dat de kosten voor wederopbouw na de oorlog ervoor zouden zorgen dat zijn economie achter zou blijven bij die van Duitsland, dat in de oorlog minder materiële schade had geleden en met name door het bezit van grondstoffen in het Ruhrgebied een enorm economisch potentieel leek te hebben. De Duitse regering, bewust dat in eigen land de economie er weinig rooskleurig voorstond en de kritiek op de sancties uit het *Diktat* van Versailles groeide, claimde dat zij onmogelijk kon voldoen aan het door de reparatiecommissie vastgestelde bedrag aan geld en goederen te betalen aan de geallieerde overwinnaars. Terwijl Frankrijk strikte nakoming van de herstelbetalingen bleef eisen, groeide in het Verenigd Koninkrijk de ergernis ten aanzien van de stugge Franse houding, die het in Britse ogen noodzakelijke herstel van de Duitse en daarmee de Europese economie in de weg zou staan.⁶⁴

Ook in Nederland werd de Franse houding ten aanzien van Duitsland door velen scherp bekritiseerd. De sancties ten aanzien van Duitsland in het Verdrag van Versailles werden gezien als een poging Duitsland te wurgen. Voor Nederland, dat sterk afhankelijk was van handel met Duitsland, zou een verzwakking van de Duitse economie zeer schadelijke gevolgen hebben. Minister Van Karnebeek was er daarbij van overtuigd dat een sterk Duitsland nodig zou zijn om stabiliteit in Europa te creëren.⁶⁵ Binnen de Volkenbond was de minister bovendien beducht voor Franse pogingen om een militair blok te creëren onder

⁶³ Rolf Leonard Schuurmsma, *Het onaannemelijk tractaat. Het verdrag met België van 3 april 1925 in de Nederlandse publieke opinie* (Groningen 1975) 25-55.

⁶⁴ Best, e.a., *International History of the Twentieth Century and Beyond*, 39-50.

⁶⁵ Hellema, *Nederland in de Wereld* (2010) 76.

Franse invloed. De “hysterische angst” van Frankrijk voor Duitsland werd door de Nederlandse regering dan ook met afkeuring gevolgd.⁶⁶

In de Franse regering zou de angst rondom het veiligheidsvraagstuk in 1922 een hoogtepunt bereiken. De in januari 1922 tot minister-president verkozen Raymond Poincaré hekelde het uitblijven van Duitse herstelbetalingen en beoordeelde het in april afgesloten Verdrag van Rapallo tussen Duitsland en de Sovjet-Unie als een Duitse provocatie. Binnen de reparatiecommissie opperde Poincaré het idee dat de geallieerden door het uitblijven van herstelbetalingen de bezetting van de linkeroever van het Rijnland zouden moeten uitbreiden tot het gebied rechts van de Rijn, het industriële, grondstofrijke Ruhrgebied, om zodoende Duitsland te dwingen zijn verplichtingen na te komen. Poincaré voerde de druk op het Verenigd Koninkrijk op door te dreigen alleen tot actie over te gaan indien het Verenigde Koninkrijk niet bereid was zich achter het Franse standpunt te scharen. Tegen het einde van het jaar bleken de Brits-Franse visies onverenigbaar, waarna de aan de Quai d'Orsay reeds lang voorbereide bezetting van het Ruhrgebied onvermijdelijk bleek. De Britse regering wenste het bondgenootschap met Frankrijk niet op het spel te zetten en verklaarde een neutrale houding aan te zullen nemen, waardoor de weg vrij lag voor Frankrijk om tot actie over te gaan. Hoewel de Belgische en Italiaanse regeringen sceptisch tegenover de missie stonden, zouden zij onder Franse druk de operatie steunen.⁶⁷

Op 10 januari 1923 informeerde Poincaré de Duitse ambassadeur in Parijs van de ophanden zijnde operatie. De missie zou slechts bestaan uit het zenden van een afvaardiging van ingenieurs en ambtenaren in het Ruhrgebied die er op toe zouden zien dat Duitsland zijn verplichtingen uit het Verdrag van Versailles, het voldoen van herstelbetalingen, na zou komen. Frankrijk zou niet de bedoeling hebben een militaire operatie aan te gaan danwel een bezetting van politieke aard te beginnen, zo luidde het bericht van de Franse minister-president.⁶⁸ “Duitsland heeft ons niet de steenkolen gegeven die het ons schuldig is. Het spreekt voor zich dat wij deze nu zelf uit de mijnen gaan halen. We komen voor steenkool, dat is alles”, verdedigde Poincaré de actie tegenover het Franse parlement.⁶⁹ De uitlatingen pasten in het beeld dat de Franse regering wenste te schetsen voor de internationale publieke opinie: dat van een legale, vreedzame, tijdelijke missie, gerechtvaardigd door het Verdrag van

⁶⁶ Van Diepen, *Voor Volkenbond en Vrede*, 57-69.

⁶⁷ Stanislas Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924. Histoire d'une occupation* (Strasbourg 1998).

⁶⁸ Conan Fischer, *The Ruhr Crisis 1923-1924* (Oxford 2003) 39-40.

⁶⁹ Jeannesson, ‘Pourquoi la France a-t-elle occupé la Ruhr’, 56-67. Alle citaten vanuit het Frans zijn door de auteur zelf vertaald.

Versailles.⁷⁰ De missie van ingenieurs en ambtenaren zou echter gepaard gaan met de aanwezigheid van 47.000 Franse en Belgische soldaten, uitgerust met tanks, lichte artillerie, machinegeweren en andere oorlogsuitrusting, hetgeen de bezetting van het Ruhrgebied een grimmig karakter zou geven.⁷¹

Over de werkelijke doelen die Poincaré nastreefde toen hij in januari 1923 overging tot de bezetting van het Ruhrgebied bestaat onder historici onenigheid. Zo stelt Jacques Bariéty dat Poincaré een krachtmeting aan wilde gaan met zowel Duitsland als de geallieerden, om een doorbraak in de herstelbetalingenkwestie af te dwingen.⁷² Stanislas Jeannesson stelt echter dat Poincaré met zijn beslissing niet alleen Duitse herstelbetalingen wilde afdwingen, maar de Franse invloed in het Rijnland op lange termijn wilde bewerkstelligen.⁷³ Elspeth O'Riordan betwijfelt of de Fransen bij het binnenvallen van het Ruhrgebied in januari überhaupt een strategie hadden en wijst op de opportunistische aard van de Franse politiek gedurende de Ruhrbezetting.⁷⁴

Hoe dan ook zorgde de bezetting van het Ruhrgebied voor een ware crisis in de naoorlogse internationale betrekkingen. Duitsland gaf zich niet gemakkelijk gewonnen. Rijkskanselier Wilhelm Cuno protesteerde tegen de rechtmatigheid van de bezetting en riep de arbeiders in het Ruhrgebied op tot passief verzet. Stakingen van Duitse arbeiders zorgden ervoor dat de industrie in het Ruhrgebied nagenoeg zou worden lamgelegd. De bezettende mogendheden hoefden niet te rekenen op Duitse medewerking bij het voldoen van de herstelbetalingen. Voor Poincaré verwerd de Ruhrbezetting tot een prestigestrijd waarin hij vastberaden bleef de Duitse regering te laten buigen voor de Franse eisen. De ontstane crisis zou Nederland in een precaire positie plaatsen.

⁷⁰ Jeannesson, 'Pourquoi la France a-t-elle occupé la Ruhr', 56.

⁷¹ *Ibidem*, 56-57. De bijdrage van de Italianen bleef beperkt tot het sturen van enkele ingenieurs en ambtenaren.

⁷² Jacques Bariéty, 'Die französische Politik in der Ruhrkrise', in: Klaus Schwabe (ed.), *Die Ruhrkrise 1923. Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg* (Paderborn 1986) 19.

⁷³ Dit is zijn centrale these in: Jeannesson, 'Pourquoi la France a-t-elle occupé la Ruhr', 56-67, later uitgewerkt in het boek: Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924*.

⁷⁴ Elspeth O'Riordan, *Britain and the Ruhr Crisis* (Basingstoke 2001).

H.1 Geen partij in conflict

Nadat Poincaré schriftelijk via de Nederlandse gezant in Parijs, John Loudon, de Nederlandse regering op de hoogte had gebracht van de missie, verzocht Van Karnebeek zijn gezanten in de betrokken Europese landen alles wat op de Ruhrbezetting van invloed zou kunnen zijn op de voet te volgen. De minister vreesde voor de gevolgen die de Ruhrbezetting voor Nederland zou kunnen hebben.⁷⁵ Ook de Franse gezant in Den Haag, Charles Benoist, was zich bewust van de potentiële gevolgen van de missie voor het aan het Ruhrgebied grenzende Nederland. Zijn minister-president drukte hij op het hart hem op de hoogte te houden indien hij stappen moest nemen om invloed uit te oefenen op de Nederlandse pers, die volgens de gezant “ontroerd” reageerde op de ontwikkelingen in het Ruhrgebied.⁷⁶

De bezetting van het Ruhrgebied werd door de Nederlandse regering met afkeuring gadeslagen. Gevreesd werd dat de harde koers waarvoor de Fransen kozen de politieke instabiliteit in Europa zou vergroten. De oplopende spanningen in het Ruhrgebied zouden wel eens kunnen zorgen voor het uitbreken van gewapende conflicten die gezien de ligging van het Ruhrgebied het gevaar in zich droegen de Nederlandse grens te overschrijden.⁷⁷ Verder was de Nederlandse regering er al sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog beducht op dat politieke instabiliteit in Duitsland de kans op het uitbreken van een communistische revolutie zou vergroten, waarbij de dreiging zou bestaan dat deze over zou waaien naar Nederland.⁷⁸ De bezetting van het Ruhrgebied en de potentiële gevolgen voor de Duitse economie zou het risico op opstand onder Duitse arbeiders en het daarmee gepaard gaande ‘rode gevaar’ alleen maar vergroten.⁷⁹

Daarnaast vormde Duitsland voor Nederland de belangrijkste handelspartner. De schade die de bezetting van het Ruhrgebied de Duitse economie zou toebrengen, zou daardoor directe gevolgen hebben voor de Nederlandse economie. De desastreuze gevolgen die de missie dreigde te hebben voor de industrie in het Ruhrgebied dreigde de gehele Duitse economie lam te leggen, met ernstige gevolgen voor het Nederlandse volkshuishouden.

⁷⁵ Nationaal Archief, archief Buitenlandse Zaken (Hierna: NA), A-dossier 1643, *Loudon aan Van Karnebeek*, 10 januari 1923; Woltring, Julius, *Rijksgeschiedkundige Publicatiën, Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland, 1919-1945*, Periode A, 1919-1930, (Hierna: RGP) *Van Karnebeek aan Gevers*, 10 januari 1923; RGP, *Van Karnebeek aan de gezanten te Bern, Brussel, Londen, Parijs, Rome, Stockholm, Vaticaanstad en Warschau*, 27 januari 1923.

⁷⁶ Archives du Ministère des Affaires Étrangères (hierna MAE), 29RC, 160, délibérations internationales, *Benoist aan Poincaré*, 10 januari 1923.

⁷⁷ RGP, *Notulen Aalberse ministerraad*, 26 januari 1923.

⁷⁸ Ries Roowaan, ‘Nederlands-Duitse politieke en handelspolitieke betrekkingen 1918-1933’, in: Frits Boterman en Marianne Vogel (ed.), *Nederland en Duitsland in het Interbellum* (Hilversum 2003) 207-220, 211.

⁷⁹ Zie bijvoorbeeld voor het dreigende gevaar van een communistische opstand in het Ruhrgebied en het risico voor Nederland: RGP, *Van Nispen tot Sevenaer aan Van Karnebeek*, 29 april 1923.

Bovendien was Nederland in zijn handel met Duitsland meer nog dan andere omringende landen aangewezen op het Ruhrgebied zelf, waardoor het zijn economische belangen in gevaar zag komen.⁸⁰

In Nederlandse regeringskringen bestond er geen twijfel over dat het initiatief om over te gaan tot de bezetting van het Ruhrgebied geheel van Franse zijde kwam. De Ruhrbezetting paste in de harde koers die met name Frankrijk sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog had gevoerd ten aanzien van Duitsland. De Nederlandse gezant in Brussel berichtte dat België zich onder Franse druk met tegenzin bij de operatie had aangesloten. De Belgische regering was ervan overtuigd dat het niet bij machte zou zijn geweest Frankrijk van de bezetting af te kunnen houden. Indien zij de Fransen echter alleen zou laten begaan, vreesde zij dat het haar deel van de herstelbetalingen mis zou lopen.⁸¹ Enkele weken na het uitbreken van het conflict berichtte de gezant in Brussel de indruk te hebben “dat de gehele aangelegenheid in handen is der Fransche regeering en dat België slechts medeloopt”. Hoewel de Nederlandse regering de hoop koesterde dat België een matigende invloed uit zou kunnen oefenen in Parijs, was het duidelijk dat de Franse regering tijdens de gehele missie de touwtjes stevig in eigen handen zou houden.⁸²

Van Karnebeek erkende weliswaar dat Frankrijk en België wel degelijk recht hadden op herstelbetalingen van Duitsland, de doelmatigheid van de bezetting van het Ruhrgebied werd door de minister sterk in twijfel getrokken. In plaats van een stimulans voor het economische herstel van Frankrijk en België, zou van de onderneming slechts economische achteruitgang te verwachten zijn, welke niet beperkt zou blijven tot de bezette gebieden, zo vreesde hij.⁸³ Van Karnebeek was er daarbij niet van overtuigd dat het uitblijven van de Duitse herstelbetalingen Frankrijk op basis van het Verdrag van Versailles het recht zou geven op een dergelijke manier Duitsland te dwingen tot het voldoen van de herstelbetalingen. Doordat volgens de minister het vredesverdrag wat dit betreft geen duidelijkheid verschafte, zou het echter niet aan de Nederlandse regering zijn om te oordelen over de rechtmatigheid van de Ruhrbezetting.⁸⁴

Ondanks haar vrees dat de Franse beslissing om de kwestie rond de herstelbetalingen op de spits te drijven door het Ruhrgebied te bezetten een gevaar zou vormen voor de Nederlandse belangen, nam de Nederlandse regering bij het uitbreken van de Ruhr crisis dan

⁸⁰ Roowaan, ‘Nederlands-Duitse politieke en handelspolitieke betrekkingen 1918-1933’, 212.

⁸¹ NA, 2.05.102, 925, *Van Vredenburg aan Van Karnebeek*, 12 januari 1923.

⁸² RGP, *Van Vredenburg aan Van Karnebeek*, 13 februari 1923.

⁸³ RGP, *Van Karnebeek aan Loudon*, 13 februari 1923.

⁸⁴ *Ibidem*.

ook haar vertrouwde neutrale positie in. Van Karnebeek was ervan overtuigd dat de Nederlandse houding ten aanzien van het conflict die van een strikte afzijdigheid zou moeten zijn. De Nederlandse regering stond op het standpunt dat de Frans-Belgische bezetting van het Ruhrgebied een voortvloeisel betrof van de Eerste Wereldoorlog en draaide om de uitvoering van het daaropvolgende Vredesverdrag van Versailles. Aangezien Nederland niet deelgenomen had aan de oorlog en geen onderhandelingspartner was geweest bij het opstellen van het verdrag, zou het ook niet aan Nederland zijn zich te mengen in het conflict, zo luidde het officiële Nederlandse standpunt.⁸⁵

Geheel in de traditie van de Nederlandse neutraliteitspolitiek lag er aan deze officiële onpartijdige houding die Nederland bij het uitbreken van de Ruhr crisis aannam een sterk pragmatische basis. Het zou volgens de minister tegen de Nederlandse belangen ingaan om stelling te nemen tegen Frankrijk. Zijn redentie was, dat wanneer het Verenigd Koninkrijk de Fransen niet tegen had kunnen houden, Nederland toch zeker niet succesvol zou zijn. Zonder duidelijke internationaalrechtelijke basis voor een protest tegen de Ruhrbezetting, zou actie van Nederlandse zijde betekenen dat Nederland zich niet meer zou kunnen beroepen op zijn neutraliteit. Het was daarbij volgens de minister “niet wenselijk Frankrijk tegen zich in het harnas te jagen, zonder kans op succes te hebben”.⁸⁶

Hoewel auteurs als Hellema erop hebben gewezen dat Van Karnebeek positief gestemd was over de Nederlandse invloed in de internationale statengemeenschap, oordeelde de minister dat zijn land tegenover Frankrijk pas op de plaats moest maken. De aanhoudende spanningen tussen de Europese grote mogendheden, de prominente rol die Frankrijk na de Eerste Wereldoorlog op het Europese continent speelde en het geringe gewicht dat Nederland daartegenover kon stellen was vanuit Nederlands opzicht aanleiding om de onderlinge betrekkingen niet op het spel te willen zetten. Ook in de Volkenbond was van de minister geen initiatief te verwachten. Doordat besluiten van de Volkenbondsraad alleen per unanimitieit genomen konden worden, vermoedde Van Karnebeek dat een bespreking van de situatie in het Ruhrgebied, gelet op de aanwezigheid van zowel Frankrijk als België in de Raad, kansloos zou zijn en de Franse positie alleen maar zou versterken.⁸⁷

Terwijl Nederland een afzijdige houding aannam ten aanzien van de Ruhrbezetting, bereidde het zich wel voor op de eventuele gevolgen die een escalatie van het conflict met zich mee zou kunnen brengen. Met name de aan het Ruhrgebied grenzende provincie

⁸⁵ RGP, *Van Karnebeek aan De Marees Van Swinderen*, 7 maart 1923.

⁸⁶ RGP, *Dagboek Van Karnebeek*, 18 januari 1923.

⁸⁷ *Ibidem*.

Limburg leek kwetsbaar. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was onder de geallieerden nog ergernis ontstaan over het feit dat Duitsland van de provincie gebruik kon maken voor het vervoer van goederen en tevens het terugtrekken van Duitse troepen. Van Franse zijde werd de provincie ook nu nauwlettend in de gaten gehouden, zo berichtte de Nederlandse gezant in Parijs na een bezoek aan het Franse ministerie van Oorlog. De positie van Limburg zou echter in Franse ogen minder delicaat zijn dan tijdens de Eerste Wereldoorlog, doordat met de bezetting van het Ruhrgebied in de praktijk een bufferstaat was ontstaan, zo kreeg de gezant te horen.⁸⁸ In de ministerraad sprak Van Karnebeek geruststellende woorden; de minister was ervan overtuigd dat Frankrijk geenszins voornemens was een oorlog te riskeren. Desalniettemin gaf de gespannen situatie in het Ruhrgebied aanleiding het Nederlandse leger in staat van paraatheid te brengen.⁸⁹

H.2 Bilateraal diplomatiek offensief

Hoewel Nederland een neutrale houding aannam ten aanzien van het conflict, zouden de ontwikkelingen in het Ruhrgebied ervoor zorgen dat de Nederlandse regering zich geen passieve houding kon veroorloven tegenover de bezettende mogendheden. In reactie op het Duitse passieve verzet had de Franse regering besloten een uitvoerverbod naar onbezet Duitsland in te stellen voor nagenoeg alle in het Ruhrgebied geproduceerde goederen, teneinde de druk op de arbeiders in het Ruhrgebied en de Duitse regering om het passieve verzet op te geven te vergroten en de door Frankrijk op grond van de herstelbetalingen geëiste goederen maximaal aan Duitsland te kunnen onttrekken.⁹⁰ De bezettingsautoriteiten in het Ruhrgebied zouden absolute controle nastreven over het transport van goederen, om te voorkomen dat deze alsnog in onbezet Duitsland terecht zouden komen. Hierdoor zou de voor de Nederlandse handel essentiële vrije doorvaart op de Rijn in grote mate worden bemoeilijkt.⁹¹

Vanuit de handel en industrie stroomden na de uitbraak van de Ruhr crisis bij het ministerie in Den Haag de klachten binnen over de vele handelsbelemmeringen die het gevolg waren van de door de bezettende autoriteiten genomen maatregelen.⁹² Transporteurs zagen

⁸⁸ NA, 2.05.01, 951, *Verslag Loudon bezoek ministerie van Oorlog*, 22 februari 1923.

⁸⁹ RGP, *Kladnotulen Aalberse ministerraad*, 26 januari 1923. Dat het Nederlandse leger paraat stond blijkt tevens uit: NA, 2.05.01, 951, *Verslag Loudon bezoek ministerie van Oorlog*, 22 februari 1923.

⁹⁰ Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924*, 191-197.

⁹¹ D.J. Wassink, 'Die ökonomischen Folgen der Ruhrbesetzung für die Niederlande', in: Ernst Schultze (ed.), *Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft. Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft* (Leipzig 1927) 87.

⁹² RGP, *Van Karnebeek aan Loudon*, 28 februari 1923.

zich geconfronteerd met geblokkeerde waterwegen, aanvullende eisen als het betalen van import- en exportbelastingen en de dwang tot medewerking aan de doorzoekingen van schepen, hetgeen niet zelden werd afgedwongen door zwaar bewapende militairen. Daarnaast ging het passieve verzet van de arbeiders in het Ruhrgebied gepaard met tegenwerkingen van het geallieerde douaneregime, onder andere door het saboteren van sluizen en het weigeren van medewerking bij het aanvragen van uitvoervergunningen. De chaotische toestanden in het Ruhrgebied hadden ervoor gezorgd dat er begin februari nauwelijks nog goederen het gebied verlieten.⁹³

De belemmering van de doorvoer van goederen over de Rijn werd dan ook een belangrijk punt van zorg voor de Nederlandse regering.⁹⁴ Niet alleen dreigde Nederland gespeend te blijven van goederen voor eigen gebruik, ook zou de haven van Rotterdam als doorvoerhaven onder druk komen te staan. De aanvoer van goederen van en naar Rotterdam was in sterke mate afhankelijk van het transport over de Rijn. Door de toestanden in het Ruhrgebied stond naast de werkgelegenheid in het havengebied hiermee ook de internationale handelspositie van Nederland op het spel.

De Nederlandse regering ging op zoek naar een juridische basis ter verdediging van de Nederlandse handelsbelangen. Al tijdens het congres van Wenen in 1815 hadden de oeverstaten van de Rijn afspraken gemaakt ter bevordering van de vrije handel over de Rijn. Deze afspraken werden uitgewerkt in de Rijnvaartakte, overeengekomen in Mainz in 1831, en verder ontwikkeld in het Verdrag van Mannheim in 1868. De Rijnvaartakte had tot doel de vrije scheepvaart op de Rijn en zijn uitmondingen van Bazel tot in de open zee te garanderen.⁹⁵ In Den Haag werd dan ook druk vergaderd over de vraag op welke punten de akte overtreden werd door de bezettende autoriteiten.⁹⁶ Daarnaast had Nederland op grond van het door de geallieerden geratificeerde kolen- en kredietverdrag tussen Duitsland en Nederland, tussen 1920 en 1925 recht op het maandelijks ontvangen van aanzienlijke hoeveelheden steenkolen vanuit het Ruhrgebied. De bezettende autoriteiten hadden van hun regeringen echter de opdracht meegekregen geen steenkolen te laten vertrekken, naar onbezet Duitsland noch naar Nederland, waardoor vanaf januari 1923 verschillende Nederlandse

⁹³ Voor een goede omschrijving van de problemen waar de Nederlandse handel mee te maken had sinds de Ruhrbezetting: Nationaal Archief (NA), 2.05.32.26, 160, *Van Eysinga aan Van Karnebeek*, 9 november 1923.

⁹⁴ NA, 2.05.32.26, 159, *Verslag bespreking schending Rijnvaartakte*, 19 februari 1923.

⁹⁵ Aldus artikel 1 van de Herzene Rijnvaartakte, Mannheim, 17 oktober 1868, integraal te raadplegen op: http://wetten.overheid.nl/BWBV0003363/geldigheidsdatum_19-04-2013. Zie voor meer informatie over de Rijnvaartakte: E.N. Punt en D.G. van Vliet, *Douanerechten. Inleiding tot het communautaire douanerecht* (Deventer 2000) 292-293.

⁹⁶ NA, 2.05.32.26, 159, *Verslag bespreking schending Rijnvaartakte*, 19 februari 1923.

vrachtschepen volgeladen met steenkolen vast kwamen te zitten.⁹⁷ Het streven naar volledige naleving van de Rijnvaartakte en het kolen- en kredietverdrag vormde de belangrijkste basis voor het diplomatieke offensief dat Nederland in zou zetten om zijn economische belangen te verdedigen.

Toen de handel tussen het Ruhrgebied en Nederland stokte, droeg Van Karnebeek op 13 februari zijn gezant in Parijs, John Loudon, op een bezoek te brengen aan Poincaré, om hem te wijzen op de nadelige gevolgen die de Ruhrbezetting had voor de Nederlandse economie. De minister drukte Loudon daarbij op het hart ervoor te zorgen dat van Franse zijde duidelijk zou zijn dat “de Nederlandse regering geenszins de bedoeling had de rechtmatigheid of de doelmatigheid van de Ruhrbezetting te beoordelen”. Wel was het wenselijk om van Poincaré een duidelijke verklaring te krijgen dat het voor de Rijnvaart geldende recht zou worden nageleefd.⁹⁸ De gezant in Brussel werd opgedragen een zelfde stap te ondernemen bij de Belgische regering.⁹⁹

Loudon slaagde erin om de boodschap van Van Karnebeek persoonlijk in een kort onderhoud over te brengen aan een druk bezette Poincaré. Tevreden schreef hij terug dat hij in het gesprek de bevestiging had gekregen dat Frankrijk “binnen de grenzen van het mogelijke” Nederland te wille zou zijn en moeilijkheden in de economische betrekkingen van Nederland met de bezette gebieden zou willen voorkomen. Frankrijk zou daarbij de Rijnvaartakte op alle punten na willen leven, zo had Poincaré bevestigd.¹⁰⁰ In navolging van Poincaré beaamde ook de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Henri Jaspar dat de bezettingsautoriteiten ernaar zouden streven rekening te houden met de Nederlandse belangen en voornemens te zijn de Rijnvaartakte te respecteren.¹⁰¹

De stappen richting Poincaré en Jaspar maakten onderdeel uit van een reeks van diplomatieke acties die de Nederlandse regering in februari ondernam teneinde de Nederlandse handelsbelangen bij de bezettende mogendheden te verdedigen. Om een doorbraak te forceren in de stokkende leveranties van steenkolen besloot Van Karnebeek Frits Fentener van Vlissingen, voorzitter van de Steenkolen-Handelsvereniging en namens het ministerie betrokken bij het kolen- en kredietverdrag, op pad te sturen. Na eerst zijn beklag te hebben gedaan bij de bezettingsautoriteiten in het Ruhrgebied, begaf Fentener Van Vlissingen zich, vergezeld door Loudon, naar de Quai d’Orsay. In gesprek met het hoofd van de directie

⁹⁷ MAE, 29RC, délibérations internationales, 199, *Relations Commerciales aan Nederlandse ambassade te Parijs*, 15 februari 1923.

⁹⁸ NA, 2.05.102, 701, *Van Karnebeek aan Loudon*, 13 februari 1923.

⁹⁹ RGP, *Van Karnebeek aan Vredenburg*, 13 februari 1923.

¹⁰⁰ NA, 2.05.102, 701, *Loudon aan Van Karnebeek*, 21 februari 1923.

¹⁰¹ NA, 2.05.102, 531, *Van Vredenburg aan Van Karnebeek*, 23 februari 1923.

Economische Zaken, Jacques Seydoux, maakte de Nederlandse delegatie zich sterk voor het hervatten van de steenkolenleveringen waarop Nederland op basis van het kolen- en kredietverdrag recht had.¹⁰² Kort daarna bracht ook secretaris-generaal Aarnout Snouck Hurgronje een bezoek aan het ministerie in Parijs, waar hij namens de Nederlandse regering de onderhandelingen rond de steenkolenleveranties voort zou zetten. In het gesprek met Seydoux zou Snouck Hurgronje tevens wijzen op de toezeggingen die Poincaré had gedaan met betrekking tot het naleven van de Rijnvaartakte, waarvan tot dusverre nog geen resultaat was vernomen van Nederlandse zijde.¹⁰³

Op het moment dat Snouck Hurgronje in Parijs de Nederlandse zaak aan het bepleiten was, riep Van Karnebeek Benoist bij zich op het ministerie, om ook de gezant te wijzen op de ontstane belemmeringen voor de Nederlandse economie en de schendingen van de Rijnvaartakte. De minister liet de gezant weten dat de Nederlandse regering ernaar streefde alles achterwege te laten wat de onderlinge verhoudingen met Frankrijk onder druk zou zetten. Indien medewerking van de bezettende autoriteiten uit zou blijven, zou het voor de Nederlandse regering moeilijk worden om deze houding vol te houden, zo sprak hij dreigend.¹⁰⁴ De gezant zou niet nalaten zijn minister-president te berichten over het bezoek van Van Karnebeek, dat er in zijn ogen op gericht was de onderhandelingen van Snouck Hurgronje kracht bij te zetten.¹⁰⁵ Het “diplomatieke offensief” van de Nederlandse regering was erop gericht concessies aan Franse zijde af te dwingen, aldus Benoist.¹⁰⁶

De Nederlandse tactiek was duidelijk. Door Frankrijk en België op hun juridische verplichtingen te wijzen, wilde de Nederlandse regering afdwingen dat de handelsbelemmeringen opgeheven werden, zonder dat het daarmee de bezettende mogendheden de mogelijkheid zou geven te beweren dat Nederland zijn neutrale positie ten aanzien van het conflict opgaf. De Nederlandse regering stond immers in zijn recht en kwam puur voor zijn eigen landsbelangen op, zo luidde het Nederlandse credo. Dat de vrije handel met het Ruhrgebied ook de Duitse handelsbelangen ten goede zouden komen, bleef van Franse zijde echter niet onopgemerkt en zou Nederland in de onderhandelingen in een moeilijke positie plaatsen.

¹⁰² MAE, 29RC, délibérations internationales, 199, *Note pour le président du conseil*, 12 februari 1923.

¹⁰³ MAE, 29RC, délibérations internationales, 200, *Note pour le président du conseil*, 28 februari 1923.

¹⁰⁴ RGP, *Van Karnebeek aan Loudon*, 28 februari 1923.

¹⁰⁵ MAE, 29RC, délibérations internationales, 200, *Benoist aan Poincaré*, 27 februari 1923.

¹⁰⁶ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 28 februari 1923.

H.3 Moeizame onderhandelingen

Naast het feit dat alle leveringen van steenkolen aan Nederland zouden betekenen dat de bezettende autoriteiten zelf minder steenkolen aan Duitsland zouden kunnen onttrekken, wilden de Fransen voorkomen dat Duitsland door het verhogen van de export naar Nederland deviezen vrij kon maken voor het aanschaffen van steenkolen uit landen als het Verenigd Koninkrijk.¹⁰⁷ Daarnaast heerste in Franse regeringskringen de vrees dat steenkolen en andere handelsgoederen uit het Ruhrgebied via Nederlands gebied verder getransporteerd zouden worden naar onbezet Duitsland. Van Franse zijde werd niet zozeer gedacht dat Nederlandse zakenlieden dit uit ideologische steun voor hun oosterburen zouden doen. Veeleer paste het in het eeuwenoude beeld dat in Frankrijk van Nederlanders bestond; een zeer materialistisch, op geld en handel gericht volk.¹⁰⁸ “De Nederlandse zakenman die een gelegenheid om winst te maken aan zich voorbij laat gaan, moet nog geboren worden”, zo schreef de Franse gezant in een bericht aan zijn minister-president over de Nederlandse handel met het Ruhrgebied, waarmee hij ook tijdens de Ruhr crisis de actualiteit van dit Franse Nederlandbeeld bevestigde.¹⁰⁹ Hoewel de Nederlandse regering elke vorm van wat in Franse regeringskringen als “fraude” werd aangemerkt ontkende, bleef de verdenking bestaan.¹¹⁰ Vanuit de Quai d’Orsay kreeg Benoist dan ook opdracht Van Karnebeek erop te wijzen dat wanneer zou blijken dat steenkolen of andere goederen via Nederland hun weg richting Duitsland zouden vinden, het voor Frankrijk “onvermijdelijk zou zijn maatregelen te nemen”.¹¹¹

Deze sceptische houding ten aanzien van Nederland zou ertoe leiden dat Frankrijk niet zonder meer een soepele houding aannam tegenover de Nederlandse eisen. Waar de Nederlandse regering claimde op grond van het kolen- en kredietverdrag maandelijks recht te hebben op 250.000 ton steenkolen, wees de Franse regering er fijntjes op dat dit slechts het geval was indien Duitsland had voldaan aan de steenkolenleveringen die deel uitmaakten van de herstelbetalingen zoals vastgelegd in het Verdrag van Versailles. Aangezien dit volgens de Franse regering niet het geval was, garandeerde het verdrag slechts leveringen tot 90.000 ton steenkolen per maand. Daarbij merkte zij op dat de gemiddelde steenkolenleveringen vanuit het Ruhrgebied aan Nederland voorafgaand aan de bezetting van het Ruhrbekken onder de 100.000 ton lag. Met het toestaan van de export van 90.000 ton steenkolen zou met de

¹⁰⁷ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 38, *Poincaré aan Benoist*, 9 februari 1923.

¹⁰⁸ Zie voor deze typering van het Nederlandbeeld in Frankrijk: Wesseling, ‘Vier eeuwen Frans-Nederlandse betrekkingen’, 793.

¹⁰⁹ MAE, *Benoist aan Poincaré*, 19 januari 1923.

¹¹⁰ MAE, 29RC, délibérations internationales, 199, *Note pour le président du conseil*, 12 februari 1923.

¹¹¹ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 34, *Peretti de la Rocca, hoofd politieke en commerciële zaken, aan Benoist*, 20 februari 1923.

Nederlandse belangen dan ook voldoende rekening gehouden worden, zo luidde de Franse redenatie.¹¹² De verdenking van fraude sterkte de Fransen tevens in de noodzaak van het voeren van het strenge douane-regime, dat voor de Nederlandse handel zulke nadelige gevolgen had.¹¹³

Daarnaast verdedigde de Franse regering zich, door de schuld voor de Nederlandse handelsproblemen op het passieve verzet van de Duitse arbeiders in het Ruhrgebied te schuiven. Zo zouden Duitse bedrijven niet mee wensen te werken met de bezettende autoriteiten, waardoor deze geen uitvoervergunningen voor hun producten naar Nederland af zouden willen geven. De suggestie werd van Franse zijde gewekt dat Nederland dus bij de Duitse regering te rade zou moeten gaan.¹¹⁴ Hoewel Van Karnebeek wel degelijk inzag dat het passieve verzet van de Duitsers mede debet was aan de belemmeringen van de handel, stond de minister op het standpunt dat van hem toch niet verwacht kon worden dat hij invloed uit kon oefenen op het verzet van arbeiders in het Ruhrgebied. Van Franse zijde was slechts een geringe medewerking nodig, die op grond van de vriendschappelijke manier waarop Nederland zich ten aanzien van Frankrijk tijdens de Ruhrbezetting opstelde niet teveel gevraagd zou zijn, zo redeneerde de minister.¹¹⁵

De Nederlandse diplomatieke druk bleef niet geheel zonder succes. De Franse regering toonde zich wel degelijk gevoelig voor de juridische argumenten van Nederlandse zijde. Poincaré gaf opdracht aan de autoriteiten in het Ruhrgebied om de schepen met voor Nederland bestemde steenkolen die sinds januari vastzaten, te laten vertrekken, tot een maximum van 90.000 ton.¹¹⁶ Tevens zou hij op verzoek van Van Karnebeek de bezettingsautoriteiten opdragen om een uitzondering te maken voor een tiental vrachtschepen met steenkolen, van wie voor de lading door de Duitse leverancier geen uitvoervergunning aangevraagd was.¹¹⁷ Vanuit Frans oogpunt waren de relatief kleinschalige steenkolenleveringen aan Nederland het niet waard om de Nederlandse regering te bruskeren, zo was de overtuiging aan de Quai d'Orsay.¹¹⁸ De concessies laten zien dat van Franse zijde waarde gehecht werd aan de neutrale houding van Nederland. In het conflict met Duitsland kon het zich geen diplomatieke rel met de Nederlandse regering veroorloven.

¹¹² MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 34, *Peretti de la Rocca, hoofd politieke en commerciële zaken, aan Benoist*, 20 februari 1923.

¹¹³ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 28 februari 1923.

¹¹⁴ MAE, 29RC, délibérations internationales, 199, *Poincaré aan Benoist*, 15 februari 1923.

¹¹⁵ NA, 2.05.102, 700, *Van Karnebeek aan Loudon*, 10 maart 1923.

¹¹⁶ MAE, MAE, CPCOM, Z-Europe, Ruhr, 9, *Poincaré aan bezettingsautoriteiten*, 4 februari 1923.

¹¹⁷ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 34, *Poincaré aan Coblenz, Düsseldorf*, 2 maart 1923.

¹¹⁸ MAE, *Note pour le président du conseil*, 29 juni 1923.

Het Nederlandse gewicht was echter beperkt. De Nederlandse handel bleef lijden onder de chaos in het Ruhrgebied en de Frans-Belgische maatregelen om grip te houden op het handelstransport van en naar het Ruhrgebied. In Franse ogen was de controle op uitvoer van goederen naar Nederland uiterst noodzakelijk. In de woorden van Benoist aan zijn minister-president: “De Nederlandse handelsbelangen worden wel degelijk geschaad, maar [Van Karnebeek] moet daarvoor eerst naar zichzelf kijken, doordat hij door het verwarren van de Nederlandse en Duitse belangen, door teveel fraude toe te staan, de maatregelen noodzakelijk maakt”, zo schreef de gezant eind februari aan Poincaré.¹¹⁹ De toenemende druk die de Nederlandse regering op de Franse regering uitoefende, zou de gezant bovendien doen vermoeden dat Van Karnebeek invloed uit zou willen oefenen op het conflict en zijn rol niet zou willen beperken tot het aanpakken van de Nederlandse handelsproblemen.

H.4 De bemiddelingskwestie

De voortdurende spanningen tussen arbeiders in het Ruhrgebied en de bezettende autoriteiten, alsmede de aanhoudende negatieve gevolgen van de Ruhrbezetting voor de Nederlandse economie, werden in Nederlandse regeringskringen met lede ogen gadeslagen. Van Karnebeek was ervan overtuigd dat om de bezetting te beëindigen een doorbraak gevonden zou moeten worden in de kwestie rond de herstelbetalingen. De Ruhrbezetting was in de ogen van de minister dan ook slechts een bijverschijnsel van het “noodlottige reparatievraagstuk”.¹²⁰ De minister koesterde de hoop dat de crisis een doorbraak in de Frans-Duitse tegenstellingen zou forceren. Van Duitse zijde ontving de minister hiertoe hoopvolle berichten. Kort na het uitbreken van de Ruhr crisis schreef de handelsattaché van de Nederlandse regering in Berlijn, Wolff, in een telegram aan het ministerie dat de Duitse regering er alles aan gelegen zou zijn om pogingen tot bemiddeling tussen Frankrijk en Duitsland te laten slagen.¹²¹ Enkele dagen later berichtte ook de Nederlandse gezant in Berlijn, Gevers, aan Van Karnebeek dat Duitsland onder de toenemende druk van de gebeurtenissen in het Ruhrgebied niet onwelwillend zou staan ten aanzien van bemiddeling van derden.¹²²

Waar de Duitse regering open leek te staan voor de bemiddeling van derden, werd van Franse zijde elke poging tot interventie in het conflict met argusogen bekeken. De Franse strategie was erop gericht de Duitse regering op haar knieën te krijgen. Een terugkeer aan de

¹¹⁹ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 28 februari 1923.

¹²⁰ RGP, *Van Karnebeek aan Branting*, 7 maart 1923. Van Karnebeek gebruikt de term in : RGP, *Van Karnebeek aan De Marees Van Swinderen*, 5 mei 1923.

¹²¹ RGP, *Wolff aan Van Karnebeek*, 24 januari 1923.

¹²² NA, 2.05.01, 925, *Gevers aan Van Karnebeek*, 27 januari 1923.

onderhandelingstafel zou daarbij prestigeverlies betekenen.¹²³ Van Karnebeek koesterde desalniettemin de hoop dat het Verenigd Koninkrijk na het uitbreken van de Ruhr crisis alsnog bereid zou zijn druk uit te oefenen op Frankrijk om de onderhandelingen met Duitsland te hervatten. Van zijn gezant te Londen ontving de minister echter weinig belovende berichten. De Britse regering was ervan overtuigd dat de Fransen elke poging van de Britten om als bemiddelaar in het conflict op te treden zouden beschouwen als een “hoogst onvriendschappelijke daad, die de twee landen vijandig tegenover elkaar zou brengen”.¹²⁴ De vriendschap met Frankrijk werd door de Britten dermate belangrijk geacht, dat de regering in Londen deze niet op het spel zou willen zetten.¹²⁵

In Nederland werd de regering met name vanuit de socialistische hoek opgeroepen om zich in te zetten voor het vinden van een vreedzame oplossing in het Ruhrconflict.¹²⁶ Een actieve rol van Nederland als bemiddelaar kon van Franse zijde echter evenmin op goedkeuring rekenen. De Franse gezant bracht eind februari een bezoek aan het ministerie in Den Haag waarbij hij Van Karnebeek confronteerde met het gerucht, verspreid door zowel de Amerikaanse als de Franse pers, dat de Nederlandse minister door de Duitse regering gevraagd zou zijn om als bemiddelaar op te treden in de kwestie rond de herstelbetalingen. Van Karnebeek ontkende het verhaal, maar gaf bij de gelegenheid Benoist te kennen dat de kwestie hem wel degelijk zorgen baarde.¹²⁷

De Franse gezant bleek er niet gerust op te zijn. De uitingen van Van Karnebeek pasten in het beeld van de in zijn ogen toenemend anti-Franse houding van de Nederlandse publieke opinie. Verwijten van Benoist dat de Nederlandse pers onder invloed van Duitse propaganda stond en te weinig deed met de persberichten van het Franse persbureau Havas werden door Van Karnebeek echter weggewoven. Ook Van Karnebeek was op de hoogte van de kritische berichtgeving van de pers over de Franse politiek in het Ruhrgebied, maar liet de gezant weten ervan overtuigd te zijn dat deze in een sfeer van onpartijdigheid tot stand kwam. Als hieraan werd getwijfeld kon de gezant het beste direct met de kranten contact opnemen, zo kreeg Benoist te horen.¹²⁸

¹²³ Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr*, 176-185.

¹²⁴ RGP, *De Marees van Swinderen aan Van Karnebeek*, 10 maart 1923.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ MAE, CPCOM, Z-Europe, Ruhr, 10, *Benoist aan Poincaré, over resolutie opgesteld door vakbonden en socialisten*, 9 februari 1923.

¹²⁷ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 13, *Benoist aan Poincaré*, 26 februari 1923.

¹²⁸ RGP, *dagboek Van Karnebeek*, 28 februari 1923; RGP, *Chef diplomatieke zaken Beelaerts van Blokland aan Benoist*, 5 maart 1923.

De gezant, bewust van de problemen die de Nederlandse handel ondervond sinds de bezetting van het Ruhrgebied en de toenemende diplomatieke druk die Nederland als gevolg hiervan uitoefende op de bezettende mogendheden, berichtte aan zijn minister-president dat hij vermoedde dat Van Karnebeek wel degelijk een rol als intermediair tussen Frankrijk en Duitsland ambieerde.¹²⁹ De reactie vanuit de Quai d'Orsay was duidelijk; indien Van Karnebeek zijn wens om te bemiddelen ter sprake zou brengen, zou Benoist hem mee moeten delen dat de Franse regering elke poging tot bemiddeling resoluut af zou wijzen.¹³⁰

Het scenario zou zich echter nooit voordoen. Van Karnebeek was zich bewust van de gevoeligheid aan Franse zijde die een dergelijke interventie met zich mee zou brengen en was evenmin als de Britten bereid de relatie met Frankrijk op het spel te zetten. Aan zijn gezant in Londen schreef hij geïrriteerd de indruk te hebben dat het Verenigd Koninkrijk zijn verantwoordelijkheid voor het naleven van het Verdrag van Versailles uit de weg leek te willen gaan. Hij vermoedde dat de Britten weleens bij Nederland aan zouden kunnen kloppen om te bemiddelen in het conflict. De gezant zou dan ook moeten waken voor mogelijk Brits streven “om Nederland de kastanjes uit het vuur te doen halen die men zelf niet durft aan te raken”, aldus Van Karnebeek.¹³¹

Elke poging tot bemiddeling in het conflict zou leiden tot diplomatieke frictie met Frankrijk, zo wist Van Karnebeek. Een eventuele bemiddelende rol viel dan ook niet te rijmen met zijn politiek van zelfstandigheid, aangezien dit in Franse ogen onvermijdelijk zou leiden tot de verdenking dat de Nederlandse politiek zich voor het karretje van Duitsland liet spannen. De gezant in Berlijn informeerde hij dan ook, dat tegenover de Duitse regering zorgvuldig de indruk vermeden diende te worden dat Nederland geïnteresseerd zou zijn om als bemiddelaar op te treden.¹³² Ook de Duitse gezant in Den Haag liet hij weten dat deze geen hoop hoefde te koesteren dat Nederland bereid zou zijn een rol te vervullen om de Franse politiek te matigen.¹³³

H.5 Een *ligue des neutres*?

Terwijl het vermoeden van Benoist dat Van Karnebeek zich als bemiddelaar in het reparatievraagstuk aan zou bieden niet bewaarheid werd, gingen bij de gezant opnieuw de alarmbellen rinkelen op het moment dat begin maart de Zweedse koning Gustaaf V een

¹²⁹ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 27 februari 1923.

¹³⁰ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *De Peretti de la Rocca aan Benoist*, 1 maart 1923.

¹³¹ RGP, *Van Karnebeek aan De Marees van Swinderen*, 7 maart 1923.

¹³² RGP, *Van Karnebeek aan Gevers*, 25 januari 1923.

¹³³ RGP, *Dagboek Van Karnebeek*, 9 april 1923.

staatsbezoek bracht aan Nederland. Benoist vermoedde dat Nederland gezamenlijk met de Scandinavische landen een interventie in het conflict aan het voorbereiden was. Doordat de publieke opinie in Nederland zich steeds meer tegen Frankrijk leek te keren en invloedrijke handelsmaatschappijen hun ongenoegen bleven uiten over de problemen die de bezetting van het Ruhrgebied hen bezorgden, nam de druk op de regering toe om stappen te ondernemen, zo waarschuwde de gezant zijn minister-president.¹³⁴ Uit betrouwbare bron had Benoist vernomen dat de Zweedse Koning en de Nederlandse Koningin een gezamenlijke rol als bemiddelaar tussen Duitsland en Frankrijk voorbereidden, waarbij zij tevens de steun van de Noorse en Zweedse koningen zouden zoeken, schreef hij aan zijn minister-president in Parijs.¹³⁵

De Franse gezant volgde de ontwikkelingen rond de betrekkingen van Nederland met de Scandinavische landen al geruime tijd op de voet. Al in september 1922 berichtte Benoist aan zijn minister-president in Parijs naar aanleiding van opeenvolgende bezoeken van koningin Wilhelmina aan Denemarken, Zweden en Noorwegen, over de toenadering tussen Nederland en de Scandinavische landen, die volgens de gezant het uiterlijk zou hebben van een ophanden zijnde ‘*ligue des neutres*’, een bondgenootschap van in de Eerste Wereldoorlog neutraal gebleven Noord-Europese landen. De gezant schreef dat de term bondgenootschap door de Nederlandse regering vermeden werd uit vrees dat het de neutraliteitspolitiek in gevaar zou brengen. Desondanks “moest men wel blind zijn geweest” om niet te zien dat er een steeds nauwere samenwerking aan het ontstaan was tussen Nederland en de Scandinavische landen, aldus Benoist.¹³⁶

Het vermoeden van Benoist bleek niet geheel ongegrond. De Zweedse koning zou tijdens zijn staatsbezoek aan Nederland in gesprek met Van Karnebeek inderdaad laten doorschemeren dat zijn regering geïnteresseerd was om gezamenlijk met Nederland, Zweden en Noorwegen te zoeken naar een doorbraak in de crisis. In een gesprek tussen Van Karnebeek en de Zweedse minister-president Hjalmar Branting werd de kwestie dan ook concreet besproken. Van Karnebeek was echter van mening dat, in de wetenschap dat Frankrijk elke vorm van interventie resoluut van de hand zou wijzen, ook de gezamenlijke invloed van de neutralen onvoldoende zou zijn om een oplossing voor het reparatievraagstuk af te dwingen. Deze visie werd door zijn Zweedse collega gedeeld.¹³⁷

¹³⁴ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 34, *Benoist aan Poincaré*, 4 maart 1923.

¹³⁵ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 4 maart 1923.

¹³⁶ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 2 september 1922.

¹³⁷ RGP, *Branting aan Van Karnebeek*, 31 maart 1923.

Terwijl een rol van de neutralen in het reparatievraagstuk daarmee al gauw van tafel was, werd van Zweedse zijde de mogelijkheid geopperd, de economische belemmeringen die de Ruhr crisis tot gevolg had en de problemen met de Rijnvaart waaronder zowel de Scandinavische als Nederlandse handel te lijden had in een gezamenlijke demarche kenbaar te maken aan de Franse en Belgische regeringen.¹³⁸ Ook in het Tweede Kamerdebat dat op 22 maart plaatsvond kwam het idee ter discussie om samen met andere landen, wiens handelsbelangen met de Nederlandse overeenkwamen, gemeenschappelijk de handelsproblemen aan te kaarten bij de Franse en Belgische regeringen. Volgens Johan Brautigam, woordvoerder van de grootste oppositiepartij, de SDAP, zou Nederland sterker staan als het zijn handelsbelangen samen met andere landen die soortgelijke problemen ondervonden zou verdedigen.¹³⁹

Van Karnebeek antwoordde in het Kamerdebat geen heil te zien in een gezamenlijke demarche. De minister wees Brautigam erop, dat de problemen die de verschillende landen ondervonden sinds de bezetting van het Ruhrgebied dermate van elkaar afweken, dat moeilijk gesproken kon worden van overeenkomende handelsbelangen. Daarbij was van Franse en Belgische zijde reeds blijk van goede wil gegeven met de Nederlandse belangen rekening te houden, aldus de minister.¹⁴⁰

Ondanks het feit dat Van Karnebeek tegenover de Tweede Kamer ontkend had gezamenlijk met andere landen stappen te willen ondernemen, bleef de Franse gezant in Den Haag de Zweeds-Nederlandse contacten met argusogen volgen. De afwezigheid van minister-president Branting tijdens het staatsbezoek van de Zweedse koning zou met opzet zijn geweest, om de samenwerking tussen Nederland en de Scandinavische landen te verhullen, zo schreef hij aan zijn minister-president. De publieke ontkenningen van Van Karnebeek op vragen over een gezamenlijke demarche zouden daarbij volgens Benoist om twee redenen moeten worden gewantrouwd. Naast de mogelijkheid dat de onvrede over de hinder die de Nederlandse economie bleef ondervinden door de Ruhrbezetting de Nederlandse regering wel eens zou kunnen verleiden om de krachten met andere landen te bundelen, zou een gezamenlijk optreden volgens de gezant passen in het “diepe verlangen” dat minister Van Karnebeek koesterde om een grotere rol in Europa te spelen.¹⁴¹

¹³⁸ RGP, *Branting aan Van Karnebeek*, 31 maart 1923.

¹³⁹ Handelingen der Staten-Generaal, 1922-1923 - 67e vergadering, Tweede Kamer, *Interpellatie Brautigam*, 22 maart 1923, 1962-1978, te raadplegen op <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ MAE, CPCOM, Z-Europe, Pays-Bas, 29, *Benoist aan Poincaré*, 23 maart 1923.

De vrees van de Franse gezant voor een diplomatiek offensief van verschillende neutrale landen werd niet bewaarheid. De belangrijkste reden om af te zien van een gezamenlijk optreden bleef door Van Karnebeek in het Kamerdebat onuitgesproken. Het diplomatieke corps lichtte hij naar aanleiding van de interpellatie wèl in over de visie die aan zijn standpunt ten grondslag lag. De minister was ervan overtuigd dat een gezamenlijk optreden van de neutralen bij Frankrijk in slechte aarde zou vallen. Het vormen van een neutraal blok zou in Franse kringen kunnen worden opgevat als een stellingname tegen de Ruhrbezetting. Indien de Nederlandse regering op “zelfstandige en vriendschappelijke wijze” op zou komen voor zijn handelsbelangen, zou het voor Frankrijk makkelijker zijn om concessies aan Nederland te doen dan wanneer zij zich bij andere landen aansloot en “op eenigszins demonstratieve wijze front zou gaan maken”, zo meende Van Karnebeek.¹⁴²

De minister was dus niet bereid zijn politiek van zelfstandigheid te laten varen. Het vormen van een blok tegenover de bezettende mogendheden zou een averechts effect hebben. De relatie met Frankrijk zou in dat geval onder druk komen te staan. Omdat Nederland door de Franse aanwezigheid in het Ruhrgebied sterk afhankelijk was van de Fransen, kon dit de problemen die de Nederlandse handel reeds ondervond alleen maar verergeren. De houding van Van Karnebeek was dan ook vooral pragmatisch. Zolang het Verenigd Koninkrijk zich afzijdig hield, stonden de kleinere staten kansloos tegenover een Frankrijk dat niet bereid was te onderhandelen, zo was zijn overtuiging. Dat het vasthouden aan zijn positie van zelfstandigheid voortkwam uit een zorgvuldige kosten-batenafweging bleek ook enkele maanden later, toen de minister geruchten opving, dat de Britten bereid zouden zijn zich van de Fransen los te maken. Aan zijn gezant in Londen schreef hij dan ook dat de houding van de neutrale landen in dat geval wel eens lastig zou kunnen worden. In het belang van het vinden van een politieke oplossing, zou het niet wenselijk zijn het Verenigd Koninkrijk in de steek te laten, aldus Van Karnebeek.¹⁴³

In de visie van Van Karnebeek was er dus een scenario voorstelbaar waarin Nederland, al dan niet gezamenlijk met andere in de oorlog neutraal gebleven landen, aan de zijde van het Verenigd Koninkrijk stelling zou nemen tegen de Franse politiek ten aanzien van de Ruhrbezetting, waarmee het zijn afzijdige houding ten aanzien van het conflict los zou laten. Wanneer het Verenigd Koninkrijk met de steun van de neutrale landen kansrijk zou zijn om Frankrijk te dwingen een einde te maken aan de voor Nederland zo nadelige bezetting van het Ruhrgebied, zouden de voordelen die een mogelijke doorbraak in het reparatievraagstuk

¹⁴² RGP, *Van Karnebeek aan de gezanten te Kopenhagen, Stockholm, Christiania en Berlijn*, 27 maart 1923.

¹⁴³ RGP, *Van Karnebeek aan Van Swinderen*, 10 juli 1923.

en het einde van de Ruhrbezetting met zich mee zouden brengen, opwegen tegen het risico van het brouilleren van de relatie met Frankrijk. Gesteund door het Verenigd Koninkrijk zouden vanuit dit perspectief de Nederlandse economische en veiligheidsbelangen voldoende gewaarborgd zijn. Een dergelijke ultieme lakmoesproef voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek zou zich echter nooit voordoen; het Verenigd Koninkrijk zou niet bereid blijken te zijn de verhoudingen met Frankrijk op de spits te drijven.¹⁴⁴

H.6 Rijnvaartcommissie

Van Karnebeek was er dus van overtuigd dat Nederland zijn belangen op zelfstandige wijze diende te blijven verdedigen. Het eerdere diplomatieke offensief ten aanzien van de Franse en Belgische regeringen waarmee de Nederlandse regering haar handelsbelangen verdedigde, zou een vervolg krijgen in de Rijnvaartcommissie. Deze commissie, die verantwoordelijk was geweest voor het opstellen van wetgeving aangaande de Rijnvaart, had als taak kwesties aangaande de vrije doorgang over de Rijn te bespreken en te toetsen aan de Rijnvaartakte. Op 12 maart stuurde de Nederlandse afgevaardigde in de Rijnvaartcommissie, Willem Van Eysinga, een brief aan de voorzitter van de commissie, de Fransman Chargéreaud, alsmede de regeringen van de overige lidstaten, België, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk, waarin hij deze verzocht met spoed een extra bijeenkomst in te lasten om op grond van het Verdrag van Mannheim de problemen die de Nederlandse scheepvaart ondervond te bespreken.¹⁴⁵

Het verzoek van Van Eysinga werd aan de Quai d'Orsay met afkeuring ontvangen. Een kritische bespreking van de Frans-Belgische politiek in het Ruhrgebied lag in Parijs politiek gezien uiterst gevoelig. "De Franse regering kan niet toestaan dat de maatregelen van de bezettende autoriteiten in het Ruhrgebied onderworpen worden aan een debat in een commissie, waarin zowel de neutralen als de Duitsers zitting nemen", zo schreef Poincaré dan ook aan de Franse gezant in Londen.¹⁴⁶ De Franse afgevaardigden in de Rijnvaartcommissie vermoedden echter dat Van Eysinga wel eens op persoonlijke titel gehandeld zou kunnen hebben en vroegen zich af of de Nederlandse regering er überhaupt van op de hoogte was.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Zie voor de Britse houding ten aanzien van Frankrijk tijdens de Ruhr crisis: O'Riordan, *Britain and the Ruhr Crisis*.

¹⁴⁵ NA, 2.05.32.26, 159, *Van Eysinga aan Chargéreaud*, 12 maart 1923.

¹⁴⁶ Ministère des Affaires Étrangères, Commission des Archives Diplomatiques, *Documents Diplomatiques Français* (Hierna: DDF) 9, Tome 1. 1 janvier - 30 juin 1923 (Brussel 2010) *Poincaré aan de Franse gezant te Londen*, 25 maart 1923.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

Poincaré besloot dan ook zijn gezant in Den Haag verhaal te laten halen bij Van Karnebeek. De minister-president gaf Benoist daarbij de taak mee druk te zetten op de Nederlandse minister om Van Eysinga af te laten zien van zijn voorstel. Frankrijk was Nederland reeds tegemoetgekomen en had blijk van goede wil gegeven. Indien de Nederlandse regering haar verzoek niet in zou trekken, zou dit van Franse zijde dan ook als een “onvriendschappelijke daad” worden beschouwd, zo liet Poincaré weten.¹⁴⁸

Toen Benoist zich vervolgens op 28 maart met de brief van Poincaré in zijn hand op het ministerie in Den Haag presenteerde, maakte Van Karnebeek er geen geheim van dat het initiatief van Van Eysinga wel degelijk in overleg met de Nederlandse regering had plaatsgevonden. De minister gaf Benoist te kennen dat er bij Van Eysinga ook nadat Poincaré had toegezegd dat de bezettende autoriteiten zich aan de Rijnvaartakte wilden houden weer vele klachten van Nederlandse belanghebbenden waren binnengekomen, waardoor hij op grond van artikel 45 van de Rijnvaartakte verplicht zou zijn deze in de commissie op de agenda te zetten. In zijn dagboek beschrijft Van Karnebeek hoe Benoist vervolgens “eenigszins warm” werd en op heftige wijze betoogde dat maatregelen van de bezettende mogendheden in de, volgens de Franse gezant, “speciale situatie” in het Ruhrgebied niet aan discussie onderworpen zouden kunnen worden. Toen Benoist tot bedaren kwam, liet Van Karnebeek weten dat “het toch niet zo kon zijn dat Frankrijk, telkens wanneer men zich niet aan zijn zin onderwierp, met de bedreiging kwam van een onvriendelijke daad”. Aan het einde van het gesprek bevestigde Benoist dat de Nederlandse regering met het aanklaarten van de problemen in de Rijnvaartcommissie in zijn recht stond, zo noteerde Van Karnebeek tevreden.¹⁴⁹

De volgende dag kwam Benoist op verzoek van Van Karnebeek een afschrift van de brief van Poincaré langsbrengen, waarbij de kwestie opnieuw ter sprake kwam. Van Karnebeek benadrukte nogmaals de juridische aard van het verzoek. Daarbij verzekerde hij de Franse gezant dat de Nederlandse regering geenszins van plan was de zaken in de Rijnvaartcommissie op de spits te drijven.¹⁵⁰ Benoist liet vervolgens niet na zijn minister-president in Parijs van de geruststellende woorden van Van Karnebeek op de hoogte te stellen. De Nederlandse regering was er in geen geval op uit om de bezetting van het Ruhrgebied in de commissie aan de orde te stellen, de bezwaren waren allen gebaseerd op

¹⁴⁸ DDF, *Poincaré aan de Franse gezant te Londen*, 25 maart 1923.

¹⁴⁹ RGP, *Dagboek Van Karnebeek*, 28 maart 1923.

¹⁵⁰ RGP, *Dagboek Van Karnebeek*, 29 maart 1923.

toetsing aan het Verdrag van Mannheim, zo schreef hij. Van een onvriendschappelijke bedoeling was geen sprake, aldus Benoist.¹⁵¹

De contacten tussen Van Karnebeek en de Franse gezant geven een goed beeld van de diplomatieke verhoudingen tussen beide landen. Het was in Frans belang dat het beleid van de bezettende autoriteiten zo min mogelijk in een negatief daglicht zou komen te staan. Nederland wenste op zijn beurt de betrekkingen met Frankrijk niet op het spel te zetten, maar wist dat de Franse regering de juridische argumenten waarmee de Nederlandse regering voor zijn belangen opkwam niet kon negeren. Hoewel Poincaré had gewenst dat de kwestie überhaupt niet besproken zou worden, was door de Franse regering tenminste een waarschuwing afgegeven dat Nederland zich op glad ijs zou bevinden indien het zijn protesten ten aanzien van de bezettende mogendheden uit de hand zou laten lopen.

De door Nederland gewenste bijeenkomst van de commissie zou op 9 april plaatsvinden. Van Eysinga legde in zijn betoog de nadruk op de afwijkingen van de Rijnvaartakte die het douaneregime van de bezettende mogendheden vertoonde. In de zitting kreeg Van Eysinga bijval van zijn Zwitserse collega, die op zijn beurt de problemen uiteenzette die de Zwitserse handel ondervond doordat het douaneregime strijdig met de akte handelde.¹⁵² De Franse afgevaardigde loofde de “*esprit de conciliation*” waarmee de Zwitserse en Nederlandse afgevaardigden hun verhaal hadden gehouden. Samen met zijn Belgische collega herhaalde hij het standpunt van hun beide regeringen te streven naar een volledige handhaving van de Rijnvaartakte en onderkende hij dat dit sinds de bezetting van het Ruhrgebied niet altijd was gebeurd. Zowel de Franse als de Belgische afgevaardigden bevestigden de ondervonden problemen bij hun regeringen aan te kaarten.¹⁵³

Van Eysinga was er daarmee in geslaagd zijn boodschap over te brengen en tegelijkertijd de Fransen niet de indruk te geven dat Nederland uit was op stellingname in het conflict. Het antwoord van de Franse en Belgische regering zou desondanks nog maanden op zich laten wachten. In een gezamenlijke reactie op de uiteenzetting van Van Eysinga in de Rijnvaartcommissie, lieten de Franse en Belgische regering weten dat de door de bezettende autoriteiten inmiddels genomen maatregelen “het meest geschikte antwoord” vormden op de Nederlandse klachten.¹⁵⁴ De Nederlandse scheepvaart bleef echter problemen ondervinden en Van Eysinga zou individuele schendingen van de Rijnvaartakte aan blijven kaarten in de

¹⁵¹ DDF, *Benoist aan Poincaré*, 29 maart 1923.

¹⁵² NA, 2.05.32.26, 160, *Notulen vergadering Rijnvaartcommissie*, 9 april 1923; NA, 2.05.32.26, 160, *Van Eysinga aan Van Karnebeek*, 15 april 1923.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ NA, 2.05.32.26, 160, *Opmerkingen nopens Frans-Belgisch antwoord van 6 september 1923*.

Rijnvaartcommissie. Geïrriteerd schreef de afgevaardigde over het gebrek aan bijval van de Britten, die ook in de Rijnvaartcommissie de confrontatie met Frankrijk uit de weg bleven gaan.¹⁵⁵ Veel vertrouwen in het effect van zijn werkzaamheden had Van Eysinga niet. Tegen het einde van het jaar berichtte hij aan Van Karnebeek uit betrouwbare Franse bron vernomen te hebben dat de Fransen de neutralen en in het bijzonder Nederland zover tegemoet gekomen waren als mogelijk. Onder de heersende omstandigheden zou de Franse regering echter niet veel verder kunnen gaan.¹⁵⁶

H.7 Doorbraak in de crisis

Het duurde nog tot het najaar tot er een einde aan de Frans-Duitse patstelling in het Ruhrgebied zou komen. De Duitse regering onder leiding van Cuno had de salarissen van stakende arbeiders gefinancierd door geld bij te drukken, hetgeen hyperinflatie van de Duitse mark veroorzaakte. De ineenstorting van de Duitse economie leidde tot een golf van stakingen in Duitsland, waardoor de regering Cuno zich in augustus genoodzaakt zag terug te treden. Zijn opvolger, Gustav Stresemann, maakte eind september een einde aan het Duitse passieve verzet. In de ogen van Stresemann was het bereiken van overeenstemming met de geallieerden over de herstelbetalingen de enige manier om de Duitse economie weer op gang te helpen. Frankrijk leek als overwinnaar uit de bus te komen.

Het Verenigd Koninkrijk en ook de Verenigde Staten begonnen zich na de ineenstorting van de Duitse economie nadrukkelijker te roeren in de herstelbetalingenkwestie. In overleg met Frankrijk werd afgesproken dat een internationale commissie van experts zou worden ingesteld, de latere Dawes-commissie, om de betalingscapaciteit van Duitsland vast te stellen en te zoeken naar een doorbraak in de herstelbetalingenkwestie. Poincaré dacht op dat moment het conflict op twee fronten te kunnen winnen. Allereerst zag de minister-president door het zwichten van de Duitse regering zijn positie gesterkt om de geallieerden achter de Franse visie op de herstelbetalingenkwestie te krijgen. Daarnaast zag Poincaré mogelijkheden om van het Rijnland een protectoraat te maken, afgescheiden van Duitsland, onder Franse invloed.¹⁵⁷

Zoals reeds vermeld bestaat onenigheid onder historici over de vraag of afscheiding van het Rijnland van het begin af aan één van Poincaré's doelen van de Ruhrbezetting was

¹⁵⁵ NA, 2.05.32.26, 160, *Van Eysinga aan Anton Kröller, lid van adviesraad Economische Zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken*, 22 augustus 1923.

¹⁵⁶ NA, 2.05.32.26, 160, *Van Eysinga aan Van Karnebeek*, 19 december 1923.

¹⁵⁷ Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924*, 412-413.

geweest. Consensus heerst daarentegen over het feit dat vanaf het moment dat Berlijn zijn passieve verzet opgaf, Poincaré aanstuurde op het losweken van het Rijnland. Om dit te bereiken zocht de minister-president toenadering tot de grote industriëlen in het Ruhrgebied, alsmede separatistische groeperingen in het Rijnland. Al kort na de oorlog waren in het gebied stemmen opgegaan voor een onafhankelijke staat, voortgekomen uit onvrede over de verloren oorlog, hetgeen in de ogen van vele Rijnlanders de schuld geweest was van de regering in Berlijn. Het ineensstorten van het Duitse rijk had het separatisme opnieuw aangewakkerd. Poincaré zag in deze ontwikkeling de mogelijkheid aan te sturen op een permanente bufferstaat tussen Duitsland en Frankrijk, onder Franse invloed. Op deze manier zou Frankrijk ook op lange termijn beschermd zijn tegen Duitse agressie en verzekerd blijven van de leveranties van steenkolen uit het gebied.¹⁵⁸

De Nederlandse regering volgde de ontwikkelingen vanaf de zijlijn. Gevreesd werd dat de Franse aanwezigheid in het Ruhrgebied niet het tijdelijke karakter zou hebben waarmee Poincaré de bezettingsmissie aanvankelijk had gepresenteerd. Volgens Van Karnebeek hadden de Fransen een “historische drang” naar de Rijn, waardoor hij vermoedde dat Frankrijk de wens koesterde het Ruhrgebied permanent onder Franse invloedssfeer te laten vallen.¹⁵⁹ De minister wantrouwde dan ook - terecht - de officiële verklaring van Poincaré, dat Frankrijk niet uit zou zijn op een afscheiding van het Rijnland van het Duitse rijk.¹⁶⁰ Indien de bezetting van het Ruhrgebied uiteindelijk zou leiden tot een permanente afscheiding van het Ruhrgebied, dat in de politiek-economische invloedssfeer van Frankrijk zou komen, zou dit langdurige nadelige gevolgen voor Nederland kunnen hebben. Van Karnebeek was erop beducht dat de nauwe, goede economische betrekkingen die zijn land met het Ruhrgebied onderhield, wel eens onder druk zouden kunnen komen te staan indien Frankrijk in het gebied de lakens uit bleef delen. Tevens dacht de minister dat waar Frankrijk de baas wenste te blijven in het Ruhrgebied, het mogelijk zou zijn dat België bij de Fransen om compensatie zou pleiten. In dat geval zou de kwestie rond Belgische annexatie van de Nederlandse provincie Limburg wel eens opnieuw ter tafel kunnen komen, zo vreesde de minister.¹⁶¹

Eventuele Belgische annexatiewensen alsmede mogelijk langdurige Franse invloed in het Rijnland waren reden te meer voor de Nederlandse regering om de betrekkingen met Frankrijk niet op het spel te zetten. Dat dit geen gemakkelijke opgave was, bleek in november, toen de voormalige Duitse kroonprins Wilhelm van zijn verblijf op het

¹⁵⁸ Jeannesson, ‘Pourquoi la France a-t-elle occupé la Ruhr’, 56-67.

¹⁵⁹ RGP, *Van Karnebeek aan De Marees Van Swinderen*, 28 september 1923.

¹⁶⁰ RGP, *Van Karnebeek aan De Marees Van Swinderen*, 11 oktober 1923.

¹⁶¹ RGP, *Van Karnebeek aan De Marees Van Swinderen*, 28 september 1923.

Nederlandse eiland Wieringen, waar hij zich sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog had teruggetrokken, terugkeerde naar Duitsland. Op voorwaarde dat de voormalig kroonprins niet politiek actief zou worden, had Stresemann zijn ballingschap opgeheven. Onder de geallieerde mogendheden leidde de terugkeer tot irritatie ten aanzien van Nederland. Benoist bracht op 10 november tezamen met de Britse, Japanse, Italiaanse en Belgische gezanten een bezoek aan het ministerie in Den Haag om te protesteren tegen de terugkeer van de voormalige kroonprins. Daarbij maakte de Franse gezant op een heftige manier tegenover Van Karnebeek duidelijk dat de Nederlandse regering haar verantwoordelijkheid voor de voormalig kroonprins niet nakwam, indien zij deze zou laten vertrekken.¹⁶²

Het protest kwam te laat, de voormalig kroonprins was de nacht ervoor reeds naar Duitsland afgereisd. De minister verdedigde zich door te wijzen op de juridische context, die het hem niet toe had gestaan de voormalig kroonprins in Nederland vast te houden.¹⁶³ Ook van Britse zijde was de irritatie ten aanzien van Nederland groot. Niet zozeer de vrees voor een politieke terugkeer van de Hohenzollern speelde bij de Britse verontwaardiging een rol, maar het feit dat Poincaré met de terugkeer van de voormalig kroonprins kon volhouden dat Duitsland opnieuw het Verdrag van Versailles had geschonden.¹⁶⁴ Zonder twijfel wilde ook de Nederlandse regering in geen geval de positie van Frankrijk ten aanzien van Duitsland versterken. Strikte naleving van de wet was voor de Nederlandse regering echter de enige manier geweest om haar neutraliteit ten aanzien van de grote mogendheden voort te kunnen zetten.

De positie van Frankrijk zou echter minder sterk blijken te zijn dan Poincaré had gehoopt. De starre Franse houding ten aanzien van Duitsland had ertoe geleid dat Frankrijk gedurende het conflict meer en meer diplomatiek geïsoleerd was geraakt. De Italiaanse en Belgische regeringen, die de operatie hadden gesteund, begonnen steeds meer reserves te krijgen ten aanzien van de Ruhrbezetting.¹⁶⁵ Voor de Britten en de Amerikanen was de Ruhrbezetting de bevestiging geweest van de door hen gevreesde Franse wens om het Europese vasteland te domineren.¹⁶⁶ Tegelijkertijd heerste in het bezette gebied economische, sociale en politieke chaos, waardoor Poincaré geen controle over het Ruhrgebied kon krijgen.¹⁶⁷ In januari 1924 werd duidelijk dat Franse pogingen om aan te sturen op een afgescheiden Rijnland zonder succes bleven. Frankrijk had niet de financiële middelen om

¹⁶² RGP, *Dagboek Van Karnebeek*, 10 november 1923.

¹⁶³ MAE, 394QO, 137, *Benoist aan Poincaré*, 10 november 1923.

¹⁶⁴ Den Hertog, 'Zelfstandigheidspolitiek', 176.

¹⁶⁵ Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924*, 413.

¹⁶⁶ Best, e.a., *International History of the Twentieth Century and Beyond*, 49-50.

¹⁶⁷ O'Riordan, *Britain and the Ruhr Crisis*, 176.

een Rijnlandse centrale bank op te richten, waarmee een belangrijke voorwaarde voor een separate staat onhaalbaar bleek. Daarnaast zou het succes van het Duitse monetaire beleid onder Stresemann ervoor zorgen dat Berlijn zijn autoriteit in de bezette gebieden kon herstellen.¹⁶⁸

Ook in de reparatiecommissie zou blijken dat Frankrijk zijn zin niet door kon dringen. Toen in april 1924 het eerste rapport van de commissie Dawes verscheen, kon Poincaré nog tevreden zijn. Het rapport stuurde aan op een snelle afbetaling van de eerder door de reparatiecommissie vastgestelde Duitse schuld, die ongewijzigd bleef. Dit was onder meer mogelijk geweest doordat de Amerikanen een lening verstrekten die moest garanderen dat Duitsland zijn oorlogsschulden kon afbetalen. Daarnaast repte het rapport niet van het terugtrekken van Franse en Belgische troepen uit het Ruhrgebied, waardoor Poincaré de hoop koesterde invloed te kunnen blijven houden in het industriële hart van Duitsland. De maanden die volgden toonden echter aan dat de positie van Frankrijk ten aanzien van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten in de reparatiecommissie was verzwakt. Met name doordat de Franse frank in rap tempo was afgegleden, verloor Poincaré in mei de verkiezingen en werd hij opgevolgd door Édouard Herriot. Het Verenigd Koninkrijk zou daarna aansturen op het volledige terugtrekken van Franse en Belgische troepen uit het Ruhrgebied. In tegenstelling tot Poincaré stond Herriot niet negatief tegenover een einde aan de Franse militaire operatie. Zijn pogingen om als compensatie hiervoor extra garanties te krijgen op het gebied van herstelbetalingen en Duitse ontwapening stuitte bij de Britten echter op een ferme afwijzing. Het in augustus 1924 overeengekomen Dawesplan zou een einde maken aan de Ruhrbezetting. Het signaleerde tegelijkertijd het einde van de harde Franse koers ten aanzien van Duitsland en maakte de weg vrij voor het Verdrag van Locarno.¹⁶⁹ De kou was voor even uit de Europese lucht verdwenen.

Daarmee leek tevens een stap voorwaarts gezet richting de door de Nederlandse regering zo gewenste stabilisering van het Europese machtsevenwicht. De economische nadelige gevolgen van de Ruhrbezetting werden echter in heel Europa gevoeld.¹⁷⁰ Door de geografische ligging van Nederland had de Nederlandse economie sterk geleden onder de Ruhrbezetting. Terwijl de export naar Duitsland nagenoeg gelijk gebleven was, was de import

¹⁶⁸ Bariéty, 'Die französische Politik in der Ruhrkrise', 24.

¹⁶⁹ Zie voor uitgebreide analyses van de complexe diplomatieke verhoudingen tussen de grote mogendheden die tot een doorbraak in de crisis hebben geleid: Klaus Schwabe (ed.), *Die Ruhrkrise 1923. Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg* (Paderborn 1986), Jeannesson, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924*, O'Riordan, *Britain and the Ruhr Crisis*.

¹⁷⁰ Zie voor een overzicht van de internationale economische gevolgen van de Ruhrbezetting: Schultze (ed.), *Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft*.

van goederen in 1923 met 23% afgenomen. Daarnaast waren de gevolgen van de belemmerde Rijnvaart voor de handelspositie van Rotterdam groot. Het totale aantal goederen dat van en naar de Rotterdamse haven werd getransporteerd zank in 1923 met 37%. Het opgeven van het passieve verzet door de Duitse regering in september 1923 had niet geleid tot verbetering van de doorvoer over de Rijn. De bezettende autoriteiten zouden hun maatregelen nog tot het einde van het jaar volhouden. Pas vanaf januari 1924, door doorbraken in de onderhandelingen in de reparatiecommissie en de wederopleving van de Duitse economie, zou de Nederlandse handel met Duitsland en specifiek het Ruhrgebied weer aantrekken richting het niveau van voor de bezetting.¹⁷¹

¹⁷¹ Wansink, 'Die ökonomischen Folgen der Ruhrbesetzung für die Niederlande', 78 - 90.

Conclusie

De bezetting van het Ruhrgebied laat zien hoezeer Nederland aan het begin van het interbellum belang had bij het terugkeren van stabiliteit in Europa, maar ook hoe beperkt zijn invloed was ten aanzien van de machtspolitiek van de Europese grote mogendheden. De harde koers die Poincaré voerde ten aanzien van Duitsland bracht de Nederlandse belangen in belangrijke mate in gevaar. De Franse politiek ten aanzien van Duitsland was in de ogen van de Nederlandse regering funest voor het herstel van het Europese machtevenwicht en de daarmee gepaard gaande stabilisering van de intra-Europese betrekkingen na de Eerste Wereldoorlog. Doordat met de Ruhrbezetting de Frans-Duitse crisishaard aan de Nederlandse grens kwam te liggen, belandde Nederland in een precaire positie.

De Nederlandse economie was in belangrijke mate afhankelijk van handel met Duitsland. De gevolgen van de Ruhrbezetting voor de Duitse industrie zou dan ook directe uitwerkingen hebben op de Nederlandse economie. Nederland was daarbij in grote mate afhankelijk van het Ruhrgebied zelf, waarbij het vrije transport over de door het Ruhrgebied stromende Rijn een essentiële rol speelde. De maatregelen die de bezettende autoriteiten namen om de druk op de Duitse regering te verhogen hadden niet alleen gevolgen voor de Duitse economie, maar brachten ook aanzienlijke belemmeringen voor de Nederlandse handel met zich mee.

Hoewel de bezetting van het Ruhrgebied door de Nederlandse regering dan ook met afkeuring werd gadeslagen, zou zij zich gedurende de crisis niet mengen in het Frans-Duitse conflict. De officiële neutrale positie die de Nederlandse regering innam was sterk pragmatisch. Waar het Verenigd Koninkrijk de Fransen niet van de Ruhrbezetting af had kunnen houden, zou een protest van Nederlandse zijde weinig effect hebben, zo was de redenering. Van Karnebeek wenste daarbij in geen geval Frankrijk tegen zich in het harnas te jagen zonder dat dit kans op succes zou hebben. De aanhoudende Frans-Duitse spanningen op het Europese continent, de moeizame relatie die Nederland na de oorlog met België had en de aanwezigheid van Frankrijk in het aan Nederland grenzende en voor de Nederlandse economie zo belangrijke Ruhrgebied waren redenen genoeg om de relatie met Frankrijk niet op het spel te zetten.

De vrees van de Franse gezant in Den Haag dat de Nederlandse minister een bemiddelende rol wenste te spelen in de kwestie rond de herstelbetalingen, was om diezelfde reden overbodig gebleken. Frankrijk, dat vastbesloten was de Duitse regering te laten buigen

voor zijn wensen, was tot aan de ineenstorting van het Duitse rijk niet bereid te onderhandelen. Hoewel Van Karnebeek een doorbraak in het reparatievraagstuk essentieel achtte voor het beëindigen van de crisis in het Ruhrgebied en het stabiliseren van het naoorlogse Europa, achtte hij de invloed van Nederland, al dan niet gezamenlijk met de Scandinavische landen, onvoldoende om Frankrijk terug aan de onderhandelingstafel te krijgen. De minister was zich er daarbij van bewust dat elke poging om druk uit te oefenen op Frankrijk om de onderhandelingen te hervatten de relatie met de Fransen niet ten goede zou komen, iets dat Van Karnebeek gedurende het gehele conflict wenste te vermijden.

Hoewel de Nederlandse regering zich om deze reden afzijdig opstelde ten aanzien van het conflict, betekende dit niet dat zij zich passief op zou stellen op het moment dat de Nederlandse handel stokte als gevolg van het regime dat de bezettende autoriteiten in het Ruhrgebied hadden ingevoerd. Nederland maakte zich er op actieve wijze bij zowel de Belgische als de Franse regering sterk voor dat de bezettende autoriteiten rekening zouden houden met de Nederlandse economische belangen. Daarbij trachtte de Nederlandse regering te allen tijde te voorkomen dat van Franse zijde het vermoeden zou bestaan dat Nederland zijn neutrale positie opgaf. Het diplomatieke offensief van de Nederlandse regering kreeg hiertoe een sterk juridisch karakter. Door te wijzen op de Nederlandse rechten die voortvloeiden uit de Rijnvaartakte en het kolen- en kredietverdrag, kon van Franse zijde niet beweerd worden dat de Nederlandse regering met haar protesten afstapte van haar neutraliteitspolitiek.

Daarbij wist Van Karnebeek dat de Franse regering, voor wie de internationale publieke opinie tijdens de Ruhrbezetting van groot belang was, juridische argumenten niet zomaar naast zich neer kon leggen. Frankrijk kon het zich niet veroorloven een diplomatieke rel te veroorzaken. Daartegenover stond dat de Franse regering zich ervan bewust was dat de Nederlandse handelsbelangen ook de Duitse belangen ten goede zouden komen, waardoor het zich niet zonder meer flexibel opstelde ten aanzien van de Nederlandse eisen. De Franse regering deed echter wel degelijk concessies, waarmee zij aantoonde niet geheel ongevoelig te zijn voor de Nederlandse diplomatieke druk.

Desalniettemin was de Nederlandse invloed beperkt. Van Karnebeek kon niet voorkomen dat de Nederlandse handel sterk zou lijden onder de crisis in het Ruhrgebied. Ondanks concessies van Franse zijde bleef de doorvoer over de Rijn problematisch, met verstrekende gevolgen voor de Nederlandse economie. Tevens zag de minister geen mogelijkheid zich op actieve wijze in te zetten voor het oplossen van de kwestie rond de herstelbetalingen en bij te dragen aan het beëindigen van de voor Nederland zo heikele Ruhr crisis. Daarvoor was de Nederlandse invloed te beperkt en werd het belang van het

behouden van goede betrekkingen met Frankrijk door de Nederlandse regering te groot geacht. Daarmee bleef Nederland in belangrijke mate afhankelijk van de Britten en de Amerikanen, die zich pas na de totale ineenstorting van het Duitse rijk begonnen te roeren.

Slotbeschouwing

De vraag die aan de basis lag van deze masterscriptie, was in hoeverre er binnen de Nederlandse neutraliteitspolitiek ruimte was voor beleidsmakers om zich te mengen in internationale kwesties. Enkele kernpunten komen naar voren wanneer we de resultaten van deze studie overzien. Allereerst was de terughoudendheid waarmee Nederland zich vanaf de Belgische afscheiding tot aan de Tweede Wereldoorlog opstelde in internationale aangelegenheden sterk pragmatisch van karakter. Te midden van de rivaliserende grote Europese mogendheden Pruisen/Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, was het als natie wiens welvaart voortkwam uit internationale handel gebaat bij het onderhouden van goede betrekkingen met elk van deze grote mogendheden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de Nederlandse regering genoodzaakt actief in te spelen op de ontwikkelingen teneinde buiten de oorlog te blijven. Het innemen van een neutrale houding ten aanzien van het conflict tussen twee machtsblokken moest ervoor zorgen dat Nederland buiten de oorlog zou blijven. De Nederlandse politiek tegenover Frankrijk ten aanzien van de Ruhrbezetting laat zien hoe de uitvoering van de neutraliteitspolitiek door Nederlandse beleidsbepalers ook vlak na de Eerste Wereldoorlog na zorgvuldige kosten- en batenafwegingen tot stand kwam. Door de omstandigheden in het internationale statenstelsel en de beperkte invloed die Nederland had gezien zijn beperkte gewicht, was de Nederlandse buitenlandse politiek ten aanzien van de Europese grote mogendheden weliswaar vaak reactief van karakter, passief was zij echter niet. Nederland was afhankelijk van stabiliteit in Europa en van internationale handel en kon het zich dan ook niet veroorloven lijdzaam toe te kijken wanneer zijn belangen op het spel stonden. De mate waarin de Nederlandse regering op internationaal gebied actief optrad, werd echter in belangrijke mate beperkt doordat het in Nederlands belang geacht werd de schijn van partijdigheid ten aanzien van de grote mogendheden te voorkomen.

Internationale wetgeving speelde daarbij een belangrijke rol als instrument voor de Nederlandse buitenlandse politiek. De schaarse momenten waarop Nederland op internationaal gebied initiatief nam, zoals bij het organiseren van de vredesconferenties van 1899 en 1907, betrof het kwesties rond de ontwikkeling van het internationaal recht. Hoewel de Nederlandse buitenlandse politiek hierdoor een idealistisch imago kreeg, kwam het streven

naar het vastleggen van onderlinge afspraken in internationale verdragen voort uit de wetenschap dat dit de Nederlandse belangen ten goede zou komen. Door het behouden van de status quo zou de stabiliteit in Europa en daarmee de Nederlandse soevereiniteit en handelsbelangen het beste gewaarborgd blijven.

De Nederlandse politiek ten aanzien van Frankrijk tijdens de Ruhrbezetting verduidelijkt de manier waarop internationale wetgeving de positie van een kleine handelsnatie als Nederland te midden van de machtspolitiek van grote mogendheden kan versterken. Door te wijzen op de juridische principes voortkomende uit de Rijnvaartakte en het kolen- en kredietverdrag, kon Nederland druk uitoefenen op de Fransen om rekening te houden met zijn handelsbelangen zonder dat het daarbij zijn neutraliteit opgaf. Internationale wetgeving was geenszins onschendbaar in het overwegend anarchistische statensysteem dat na de Eerste Wereldoorlog bleef overheersen, maar de gevoeligheid van grote mogendheden voor de internationale publieke opinie zorgde ervoor dat zij internationale verdragen niet zonder meer konden negeren. Hoewel het diplomatieke offensief van Nederlandse zijde wel degelijk effecten had, blijkt uit de aanhoudende problemen die de Nederlandse handel door maatregelen van de bezettende autoriteiten ondervond dat ook de speelruimte die de internationale wetgeving de Nederlandse regering bood om druk uit te oefenen op Frankrijk beperkt was.

Het innemen van een neutrale positie ten aanzien van conflicten tussen de grote Europese mogendheden bleef dus tot aan de inval door Nazi-Duitsland het belangrijkste kernpunt van de Nederlandse buitenlandse politiek. In de theorievorming aangaande neutraliteitspolitiek wordt hierbij vaak de nadruk gelegd op het risico dat binding aan een groter machtsblok met zich mee zou brengen voor de territoriale soevereiniteit van een land in geval van oorlog. Dit is het geval in de definitie die Karsh aan het begrip neutraliteitspolitiek geeft en die tevens breed weerklinkt in studies aangaande de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Vanwege de aanhoudende spanningen in Europa aan het begin van het interbellum, was het voor de Nederlandse regering met het oog op eventuele toekomstige oorlogen op het Europese continent ook tijdens de Ruhrbezetting van belang tegenover Frankrijk zijn neutraliteitspolitiek voort te zetten zodat zij in geval van een nieuwe Frans-Duitse oorlog net als in de Eerste Wereldoorlog zich kon blijven beroepen op haar neutraliteit.

De in het kader van deze masterscriptie uitgevoerde analyse van de Nederlands-Franse betrekkingen tijdens de Ruhrbezetting verduidelijkt echter dat er daarnaast ook andere, meer opportunistische motieven bestonden die ervoor zorgden dat een neutrale houding het beste de Nederlandse belangen diende. Terwijl minister Van Karnebeek niet vermoedde dat de crisis in

het Ruhrgebied op korte termijn in een nieuwe Frans-Duitse oorlog om zou slaan, was het behouden van goede betrekkingen met Frankrijk van direct belang gezien de Franse invloed in het voor de Nederlandse handel zo belangrijke Ruhrgebied. Ook met het oog op aanhoudende spanningen met België was het voor de Nederlandse regering van belang om de betrekkingen met Frankrijk niet op het spel te zetten.

Gelet op voorgaande kan worden gesteld dat de Nederlandse neutraliteitspolitiek in het interbellum een hoge mate van continuïteit kende. De belangrijkste reden hiervoor is te vinden in het internationale statenstelsel, dat na de Eerste Wereldoorlog niet fundamenteel veranderde. Hoewel Van Karnebeek zich actief opstelde in de internationale betrekkingen, zorgden de aanhoudende spanningen in Europa ervoor dat het in Nederlands belang bleef om goede relaties met de omringende landen te behouden. Daartoe was het van groot belang zijn neutraliteit ten aanzien van de grote mogendheden constant te blijven bewijzen, hetgeen ervoor zorgde dat ook onder Van Karnebeek de speelruimte van de Nederlandse buitenlandse politiek beperkt bleef.

Als verklarende theorie voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek aan het begin van het interbellum blijft het realisme dan ook in belangrijke mate overeind staan. Daarbij dient, in navolging van Den Hertogs analyse van de kracht van juridische argumentatie in de Nederlandse neutraliteitspolitiek in de Eerste Wereldoorlog en in tegenstelling tot wat realistische theoretici beweren, de kanttekening te worden gemaakt dat juridische principes niet zomaar genegeerd werden door grote mogendheden, zo is uit de in het kader van deze masterscriptie uitgevoerde casestudy gebleken. Door het verloop van de geschiedenis is het begrijpelijk dat het Wilsoniaanse ideaal van de kracht van internationale wetgeving in het interbellum in de geschiedschrijving is verguisd. Deze studie laat zien dat een kleine nuance hiervan op zijn plaats is.

Het zou nog tot aan de Tweede Wereldoorlog duren voordat er wezenlijke veranderingen optraden in de door rivaliteit tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland gekenmerkte Europese statengemeenschap. De schending van de Nederlandse neutraliteit door Nazi-Duitsland, de totale vernietiging die de oorlog met zich meebracht, het feit dat de Amerikanen dit keer wel betrokken bleven bij het Europese continent en de ontstane bipolaire wereldorde zorgden ervoor dat Nederland zich vrijwillig op zou laten nemen en zelfs actief in zou zetten voor inbedding in een westers blok. De terughoudende positie die Nederland als het gevolg van de Nederlandse neutraliteitspolitiek had ingenomen gaf niet meer de beste garanties voor het verdedigen van de Nederlandse belangen.

Deze studie hoopt een bijdrage te hebben kunnen leveren aan het debat over het functioneren van de politiek van neutrale staten in tijden van vrede. Doordat de nadruk in academische discussies rond neutraliteitspolitiek ligt op tijden van oorlog, is er op dit gebied nog voldoende ruimte voor een inhaalslag. Zo zou een vergelijking van de buitenlandse politiek van neutrale staten aan het begin van het interbellum interessante inzichten op kunnen leveren. De constatering van Agius dat het Zweedse buitenlandse beleid aan het begin van het interbellum brak met de passieve neutraliteitspolitiek van voor de Eerste Wereldoorlog door zich actiever op zou stellen in internationale aangelegenheden, waarbij minister-president Branting de term ‘actieve neutraliteitspolitiek’ introduceerde, lijkt een opvallende analogie te vormen met het Nederlandse buitenlandse beleid onder Van Karnebeek die zou kunnen duiden op patronen in de neutraliteitspolitiek van kleine staten aan het begin van de jaren twintig.¹⁷² Aanvullend onderzoek is nodig om dergelijke regelmatigigheden vast te kunnen stellen.

¹⁷² Agius, *The social construction of Swedish neutrality*, 69.

Bronvermelding

Geraadpleegde Archieven

Archives du Ministère des Affaires Étrangères (MAE), La Courneuve

Correspondance politique et commerciale 1914-1940 (CPCOM)

Z-Europe - Pays-Bas

13 Presse, 1922-1929

14 Armée et guerre, dossier général, 1918-1923

29 Politique étrangère, dossier général, 1922-1925

34 Politique étrangère, relations avec l'Allemagne, 1921-1929

38 Économies et finances, ravitaillement des Pays-Bas, 1918-1923

Z-Europe - Ruhr

4-10 Occupation de la Ruhr par les troupes franco-belges

Personnel (394QO)

Dossiers individuels

137 Charles Benoist

Relations Commerciales 1914-1940 (RC)

29RC Délibérations Internationales

160-162 Opinions publiques et réactions étrangères à l'action de la France dans la Ruhr

199-208 Charbons pour les Pays-Bas, la Suisse, l'Italie, l'Autriche, etc.

52RC Pays-Bas

1 Relations commerciales entre la France et les Pays-Bas, 1920-1923

Nationaal Archief (NA), Den Haag

Toegang 2.05.03, A-dossiers

1643 Belangenbehartiging Nederlanders bezet gebied (Duitsland) 1923

Toegang 2.05.102, Gezantschap Frankrijk

529-531 Ingekomen en minuten van uitgaande brieven, 1923

(700-712) Stukken betreffende de handel met de door Frankrijk bezette Duitse gebieden (1920-1924), daaruit:

700 Algemeen, 1923-1924

701 Moeilijkheden voor de Nederlandse economie in verband met de bezetting van het Roergebied en het belemmeren van de Rijnvaart

709 Steenkolen, afschriften van de correspondentie tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag en de Franse gezant aldaar, 1923

925 Minuten van uitgaande politieke dépêches, 1920-1923

Toegang 2.05.37, Directie Economische Zaken

990 Belemmering uitvoering Kolen- en Kredietovereenkomst met Duitsland ten gevolge van de bezetting van het Roergebied. Heffing 'Kohlensteuer', 1923

Toegang 2.05.32.26, Rijnvaartcommissaris

159-161 Stukken betreffende de bezetting van het Roergebied en het treffen van sancties ten aanzien van de Rijnvaart door de geallieerde mogendheden, 1917-1924

Gepubliceerde bronnen

Handelingen der Staten-Generaal, te raadplegen op <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>.

1919-1920 - II, Tweede Kamer, *Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag*, 19 februari 1920, 1375-1397.

1922-1923 - Bijlagen, Tweede Kamer, A.III.7, *Memorie van antwoord staatsbegroting voor het dienstjaar 1923*, 7 december 1922, 79.

1922-1923 - 67e vergadering, Tweede Kamer, *Interpellatie Brautigam*, 22 maart 1923, 1962-1978.

Herziene Rijnvaartakte, Mannheim, 17 oktober 1868, te raadplegen op: *Wet- en regelgeving Nederlandse overheid*, <http://www.wetten.overheid.nl>.

Ministère des Affaires Étrangères, Commission des Archives Diplomatiques, *Documents Diplomatiques Français* (DDF) 9, *Tome 1. 1 janvier - 30 juin 1923* (Brussel 2010).

Woltring, Julius, *Rijks-geschiedkundige Publicatiën (RGP), Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland, 1919-1945, Periode A, 1919-1930, hieruit deel IV, 1*

augustus 1922 – 30 september 1923 (Den Haag 1983) en deel V, 1 oktober 1923 – 31 augustus 1924 (Den Haag 1985).

Bibliografie

Abbenhuis, Maartje M., *The Art of Staying Neutral. The Netherlands in the First World War 1914-1918* (Amsterdam 2006).

Agius, Christine, *The social construction of Swedish neutrality. Challenges to Swedish identity and sovereignty* (Manchester 2006).

Barbian, Jan-Pieter, 'Die Rolle der Diplomaten bei der Verständigung zwischen Deutschland und den Niederlanden in der Zeit der Weimarer Republik', in: Walter Mühlhausen, e.a., *Grenzgänger. Persönlichkeiten des deutsch-niederländischen Verhältnisses* (Münster 1998).

Bariéty, Jacques, 'Die französische Politik in der Ruhrkrise', in: Klaus Schwabe (ed.), *Die Ruhrkrise 1923. Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg* (Paderborn 1986).

Bell, P.M.H., *The Origins of the Second World War in Europe* (Harlow 2007).

Best, Antony, e.a. (ed.), *International History of the Twentieth Century and Beyond* (Londen 2008).

Burchill, Scott, 'Liberalism', in: Scott Burchill, e.a., *Theories of International Relations* (Basingstoke 2005) 55-81.

Devine, Karen M., 'Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality. Arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding', *International political science review* 29 (2008) 461-488.

Diepen, Remco van, *Voor Volkenbond en Vrede: Nederland en het streven naar een nieuwe wereldorde 1919-1946* (Amsterdam 1999).

Fischer, Conan, *The Ruhr Crisis 1923-1924* (Oxford 2003).

Hellema, Duco, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995).

Hellema, Duco, *Nederland in de Wereld. Buitenlandse Politiek van Nederland* (Houten 2010).

Hertog, Johan den, 'Zelfstandigheidspolitiek, de achtergrond van een cruciale term in het buitenlands beleid van Nederland', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 124 (2009) 163-185.

Hertog, Johan den, 'Dutch neutrality and the Value of Legal Argumentation', in: J. den Hertog en S. Kruizinga (ed.), *Caught in the Middle, Neutrals, Neutrality and the First World War* (Amsterdam 2011) 15-34.

Hertog, Johan den & Samuël Kruizinga (eds), *Caught in the Middle. Neutrals, Neutrality and the First World War* (2011).

Houwink Ten Cate, Johannes, *'De mannen van de daad' en Duitsland, 1919-1939. Het Hollandse zakenleven en de vooroorlogse buitenlandse politiek* (Den Haag 1995).

Jeannesson, Stanislas, *Poincaré, la France et la Ruhr, 1922-1924. Histoire d'une occupation* (Strasbourg 1998).

Jeannesson, Stanislas, 'Pourquoi la France a-t-elle occupé la Ruhr', *Vingtième siècle: Revue d'histoire* 51 (1996) 56-67.

Karsh, Efraim, *Neutrality and Small States* (Londen 1990).

Klinkert, Wim en Gerke Teitler, 'Nederland van neutraliteit naar bondgenootschap. Het veiligheids- en defensiebeleid in de twintigste eeuw', in: Bob de Graaff, Duco Hellema en Bert van der Zwan (ed.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003).

Kraaijestein, Martin en Paul Schulten, 'Frans-Nederlandse betrekkingen 1914-1922', in: Martin Kraaijestein en Paul Schulten (ed.), *Wankel Evenwicht. Neutraal Nederland en de Eerste Wereldoorlog* (Soesterberg 2007) 232-270.

Kuitenbrouwer, Maarten, 'Het imperialisme-debat in de Nederlandse geschiedschrijving', *Bijlagen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 113 (1998) 56-73.

Ministère des Affaires Étrangères, *Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française* (Parijs 1923).

Ministerie van Binnenlandsche Zaken, *Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden* (Den Haag 1923).

Moeyes, Paul, *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918* (Amsterdam 2001).

Moeyes, Paul, *De sterke arm, de zachte hand. Het Nederlandse leger en de neutraliteitspolitiek 1839-1939* (Amsterdam 2006).

Moeyes, Paul, 'Neutral Tones. The Netherlands and Switzerland and Their Interpretations of Neutrality, 1914-1918', in: Hermanus Amersfoort en Wim Klinkert (ed.), *Small Powers in the Age of Total War, 1900-1940* (Leiden 2011) 57-84.

Mouton, Marie-Renée, *La Société des Nations et les intérêts de la France (1920-1924)* (Bern 1995).

Morgenthau, Hans J., *Politics in the twentieth century I, The Decline of Democratic Politics* (Chicago 1962).

Morgenthau, Hans J., 'The Resurrection of Neutrality in Europe', *The American Political Science Review* 33 (1939) 473-486.

Neff, Stephen C., *The Rights and Duties of Neutrals. A general history* (Manchester 2000).

O’Riordan, Elspeth Y., *Britain and the Ruhr Crisis* (Basingstoke 2001).

Punt, E.N. en D.G. van Vliet, *Douanerechten. Inleiding tot het communautaire douanerecht* (Deventer 2000).

Reus-Smith, Christian, ‘Constructivism’, in: Scott Burchill, e.a., *Theories of International Relations* (Basingstoke 2005) 188-211.

Roowaan, Ries, *Im Schatten der Großen Politik. Deutsch-niederländische Beziehungen zur Zeit der Weimarer Republik* (Münster 2006).

Roowaan, Ries, ‘Nederlands-Duitse politieke en handelspolitieke betrekkingen 1918-1933’, in: Frits Boterman en Marianne Vogel (ed.), *Nederland en Duitsland in het Interbellum* (Hilversum 2003) 207-220.

Schultze, Ernst (ed.), *Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft. Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft* (Leipzig 1927).

Schuursma, Rolf Leonard, *Het onaannemelijk tractaat. Het verdrag met België van 3 april 1925 in de Nederlandse publieke opinie* (Groningen 1975).

Schuursma, Rolf Leonard, *Vergeefs onzijdig. Nederlands neutraliteit 1919-1940* (Utrecht 2005).

Schwabe, Klaus (ed.), *Die Ruhrkrise 1923. Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg* (Paderborn 1986).

Smit, Cornelis, *Hoogtij der Neutraliteitspolitiek. De buitenlandse politiek van Nederland, 1899-1919* (Leiden 1959).

Tames, Ismee, *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat 1914-1918* (Hilversum 2006).

Tucker, Spencer C. (ed.), *The encyclopedia of World War One. A political, social and military history* (Santa Barbara 2005).

Tuyll van Serooskerken, Hubert P. van, *The Netherlands and World War One. Espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001).

Voorhoeve, Joris Jacob Clemens, *Peace Profits and Principles. A study of Dutch foreign policy* (Leiden 1985).

Wansink, D.J., 'Die ökonomischen Folgen der Ruhrbesetzung für die Niederlande', in: Ernst Schultze (ed.), *Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft. Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft* (Leipzig 1927) 78 - 90.

Wels, Cornelis Boudewijn, *Aloofness & Neutrality. Studies on Dutch foreign relations and policy making institutions* (Utrecht 1982).

Wesseling, Hendrik Lodewijk, 'Vier eeuwen Frans-Nederlandse betrekkingen: Het soortelijk gewicht van de geschiedenis', *Internationale spectator* 42 (1988) 791-797.